

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jesper Buhrman

Yrkesrisk &
Kränkningersättning
*– en studie av särskilt utsatta yrkesgruppers rätt
till ersättning enligt 2 kap. 3 § SkL*

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Eva Lindell-Frantz

Skadeståndsrätt

VT 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	5
1.2 Avgränsningar	6
1.3 Metod och Material	7
1.4 Centrala begrepp	7
1.4.1 Kränkning	8
1.4.2 Integritet	8
1.5 Disposition	9
2 DE IDEELLA SKADESTÅNDEN	11
2.1 Ideell ersättning för personskada	12
2.1.1 Sveda och värk	13
2.1.2 Lyte och stadigvarande men	14
2.1.3 Särskilda olägenheter	15
2.2 Ersättning för kränkning	16
3 DEN HISTORISKA UTVECKLINGEN	18
4 BROTTSOFFERMYNDIGHETEN	20
4.1 Legimitet och rättstillämpning	20
4.2 Rättsbildning	21
5 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR KRÄNKINGSERSÄTTNING	23
5.1 Brottslig gärning	24
5.1.1 Brottets art	25
5.1.2 Uppsåt eller oaktsamhet	26
5.2 Allvarlig kränkning	27
5.2.1 Objektiv bedömning respektive subjektiv hänsyn	31
5.2.2 Provokation eller eget risktagande	32
5.2.3 Privat sfär och personlig integritet	33

6	KRÄNKNINGERSÄTTNING OCH YRKESRISK	35
6.1	Särskilt utsatta yrkesgrupper	35
6.2	Yrkesriskens restriktiva verkan	37
6.2.1	Särskilt om domskälen i NJA 2005 s. 738	40
6.2.2	Skiljaktig mening NJA 2005 s. 738	42
6.3	Allvarlig kränkning i förhållande till yrkesriskens toleranströskel	43
6.3.1	Bedömningsgrunden	43
6.3.2	Arbetsuppgiften	45
6.3.3	Provokation och medvetet risktagande	47
6.3.4	Yrkessfär kontra privatsfär	49
7	ANALYS	52
7.1	Rekvisiten och de yrkesrättsliga dimensionerna	52
7.1.1	Den skadegörande handlingens karaktär	53
7.1.2	Gärningsmannens skuld	54
7.1.3	Provokation på skadelidandesidan	56
7.2	Kommentarer och slutsatser	57
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	61
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	64

Sammanfattning

Kränkningersättning är ett ideellt skadestånd som avser att kompensera för det obehag som kan följa av ett brottsligt angrepp som allvarligt kränker någons personliga integritet. För att en kränkning skall vara ersättningsbar enligt 2 kap. 3 § SkL krävs dels att den tillfogas genom ett brottsligt angrepp och dels att detta angrepp är allvarligt. Frågan om hur allvarlig en kränkning är skall baseras på en objektiv bedömning av förhärskande sociala och etiska värderingar. Det avgörande för bedömningen är huvudsakligen vilken kränkning som typiskt sett kan anses ha uppkommit genom angreppet.

Riskutsatta yrkesutövare är exempelvis poliser, ordningsvakter, kriminalvårdare samt anställda inom den psykiatriska vården. Dessa grupper har en begränsad möjlighet att erhålla kränkningersättning enligt 2 kap. 3 § SkL. Orsaken till detta är att dessa yrkesinnehavare, i tjänsten, utsätts för större risk att mötas av kränkande angrepp och att de därmed får antas ha en större mental beredskap för detta än andra. Detta innebär att någon ersättning inte kan utgå vid varje våldshandling de utsätts för. Domstolarna är av denna anledning restriktiva till att erkänna dem kränkningersättning enligt 2 kap 3 § SkL.

Den viktigaste faktorn, som yrkesrisken innebär, för frågan om rätten till att erhålla ersättning enligt 2 kap. 3 § SkL är den mentala beredskap som de riskutsatta yrkesinnehavarna anses inneha. Denna beredskap påverkas sedan av en rad olika omständigheter. Om en polis angrips i ett aktivt skede av ett ingripande krävs en något allvarligare kränkning för att nå upp till en ersättningsbar nivå. Likaså om en polismans agerande omfattar brukande av våld påverkar detta dennes beredskapsnivå vilket i sin tur påverkar toleranströskeln. Dessa omständigheter skall sedan vägas mot den kränkande handlingens karaktär dels i form av om angreppet kan anses riktat mot skadelidandens privata sfär eller yrkesroll, dels i form av gärningsmannens skuld.

I NJA 2005 s. 738 utvidgade HD möjligheten till ersättning för riskutsatta yrkesinnehavare en aning. Detta genom att påtala att dessa grupper oftare borde kunna kompenseras med kränkningersättning då de utsätts för ett skymfligt angrepp som direkt angripit den privata sfären. HD har på detta vis skapat ett undantag till den restriktiva huvudregeln. Genom att mer noggrant bedöma, och skilja på, huruvida ett angrepp huvudsakligen angriper antingen den skadelidandes privata sfär eller yrkesrollen som sådan menar jag att personer i riskyrken i det förstnämnda fallet idag oftare bör kunna erhålla kränkningersättning enligt 2 kap. 3 § SkL än tidigare. Frågan är om kränkningersättningen för personer med yrkesrisk genom denna något större möjlighet till kompensation innebär att dessa, i de fall där angreppet riktats mot privatsfär, har likvärdiga möjligheter till kompensation som andra rättssubjekt? Min uppfattning är att det vore ett rimligt antagande att utvecklingen pekar i den riktningen.

Förord

Tack till min handledare Eva Lindell-Frantz vars synpunkter och kommentarer varit värdefulla för denna uppsats färdigställande. Jag vill även tacka Per Rubing och Ulf Hjerpe vid Brottsoffermyndigheten samt Lotta Gustavsson på rikspolisstyrelsen som alla varit mig behjälpliga och tillmötesgående.

Malmö i juni 2007

Jesper Buhrman

Förkortningar

bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalken
BrL	Brottsskadelagen
BrOM	Brottsoffermyndigheten
Dnr	Diarienummer
Ds	Departementsserien
Ds Ju	Justitiedepartementets departementsserie
EKMR	Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätt
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
NFT	Nordisk Försäkringstidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. II
NJM	Förhandlingarna vid Nordiska juristmötet
prop	proposition
RF	Regeringsformen
RFS	rättsfallssamlingen Rättsfall Försäkring och Skadestånd
SFS	Svensk författningssamling
RH	Rättsfall från hovrätterna
SkL	Skadeståndslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt
TRN	Trafikskadenämnden

1 Inledning

Konfliktsituationer är i någon mening grogrunden för kränkningar mellan människor. Det kan vara konflikter mellan människor eller konflikter i en människas inre. Oavsett vilket, orsakar detta att människor kan komma att kränka andra människors personliga integritet.

Människor som arbetar inom vissa yrken i vårt samhälle lider dagligen en betydligt högre risk att hamna i konfliktsituationer än många andra. Dessa yrkespersoner arbetar på platser där schismer av skiftande orsak ofta inträffar. De innehar ämbeten där de kallas in för att lösa stridigheter var helst de uppstår och de hanterar och möter ständigt människor som är mer benägna att hamna i klammeri än andra.

De yrkeskategorier som i sitt arbete ofta riskerar att råka ut för diverse kränkande angrepp utbildas efter skiftande behov att möta dessa angrepp. De rustas mentalt för att hantera besvärliga människor och situationer. Den utbildning och erfarenhet dessa yrkespersoner skaffar sig ger dem förhoppningsvis en erforderlig beredskap att konfrontera och stå ut med de kränkningar som ofta riktas mot dem. Det skulle i någon mening kunna uttryckas att det är en självklar del av deras jobb att vara beredd att kastas in i situationer och miljöer där de med stor sannolikhet kommer att utsättas för kränkningar. Detta leder i sin tur till att de obehagligheter de möter i sin yrkesvardag inte rakt av kan likställas med likalydande kränkningar mot en oförberedd allmänhet som utsätts för exempelvis ett brott.

Dessa yrkesinnehavare är dock fortfarande, i lika hög grad som i civila yrken, människor bakom varje uniform eller yrkesmundering. De är individer av kött och blod, med en kränkbar personlig integritet som inte kan skyddas av västar, vapen eller självförvarstekniker. Oberoende av hur många övningstimmar och mentala beredskapsåtgärder exempelvis en polisman har, är det alltså en individ i behov av liknande juridiska skyddsmekanismer som alla andra. Hur hårdhudade är dessa yrkespersoner? Hur mycket kan det med fog förutsättas att de skall klara av att tackla under sin arbetstid? Vid vilken grad av kränkning skall lagstiftningens skydd, i form av berättigande till kränkningssersättning, omfatta även människor i riskutsatt yrkesverksamhet?

Frågor som dessa aktualiserar en rad andra frågor. Hur påverkar exempelvis arbetsuppgifter, toleranströsklar och kränkandes angrepps art en riskutsatt yrkesutövares rätt till upprättelse genom skadestånd? Hur handskas rättsskipningen i praktiken med dessa frågor i dagens samhälle, där exempelvis våldskonflikter mellan polis och allmänhet diskuteras flitigare än någonsin? Idag har de flesta uniformerade poliser en klädsel som närmast liknar en soldats. Skjortor och slipsar har skiftats mot militäriska overaller och västar. Hjälmars, sköldar och vapen har på senare tid blivit ett alltmer vardagligt inslag i polisens rustning. Detta har möjligen gjort det

svårare att skymta människan bakom den tilltagande munderingen. Samtidigt har intresseorganisationer väckt krav på ökad möjlighet för poliser att erhålla kränkingsersättning. Lagstiftaren har hörsammat dessa åsikter och har i motivuttalanden i någon mening underkänt HD:s tidigare vägledande praxis¹ på området.²

Detta ledde den 14 november 2005 till att HD i plenum beslöt att utdöma kränkingsersättning till en polisman som blivit spottad i ansiktet av en omhändertagen person när denne skulle föras in i en arrestlokal. Domen innebar ett brott mot tidigare rättspraxis där kränkingsersättning inte utdömts till poliser för mycket likartade kränkningar. Den ändrade rättspraxis som därmed skapades innebar en utvidgning av möjligheten för särskilt utsatta yrkesgrupper att erhålla kränkingsersättning. Denna utvidgning skall representera de ändringar som förutsättningarna för kränkingsersättning i detta avseende genomgick i samband med att SkL:s utformning reformerades år 2001.

1.1 Syfte

Syftet med detta arbete är att försöka klarlägga gällande rätt beträffande möjligheten för personer med särskilt utsatta yrken att få ersättning för den skada en kränkning genom brott enligt 2 kap. 3 § SkL innebär. När riskutsatta yrkespersoner blir utsatta för en kränkning bedöms denna kränkning annorlunda än när en person utanför dessa yrkeskategorier utsätts för en likadan kränkning. Det krävs i allmänhet mer för att exempelvis en polis skall anses allvarligt kränkt än gemene man. Detta beror på att en polis anses ha anledning att räkna med att mötas av angrepp i arbetet och därigenom inneha en större beredskap för detta än andra.³ För att utvärdera förutsättningarna för riskutsatta yrkesinnehavare att åtnjuta det skydd som finns, genom möjlighet att tillerkännas kränkingsersättning, skall följande frågor särskilt behandlas.

Vad är ett riskutsatt yrke?

Hur definieras riskyrkens högre toleranströskel?

Hur har möjligheten för personer i riskutsatta yrken att erhålla kränkingsersättning förändrats genom domen NJA 2005 s. 738?

Med utgångspunkt att svara på dessa frågor avser jag att presentera en så djupgående analys som möjligt av gällande rätt på området kränkingsersättning och yrkesrisk. Hur ser utvidgningen av rätten till ersättning ut? Vilka faktorer styr bedömningarna präglade av den restriktivitet yrkesrisken innebär? Frågan om vad som är ett riskutsatt yrke granskas inte lika djuplodande som de två följande frågorna och besvaras därför inte i analysen i kapitel sju utan redan i kapitel sex.

¹ NJA 1999 s. 725.

² Prop. 2000/01:68 s. 50.

³ Ibid.

1.2 Avgränsningar

Denna studie behandlar frågan om när personer i särskilt utsatta yrkesgrupper har rätt att erhålla ersättning för den skada en kränkning av den personliga integriteten kan innebära enligt 2 kap. 3 § SkL. Arbetet avser att redogöra för förutsättningarna att erhålla kränkingsersättning enligt svensk rätt. Skadestånd avseende kränkning utanför SkL som exempelvis stödjer sig på speciallagstiftning inom arbetsrätten eller rör diskriminering på grund av etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning eller funktionshinder, tas inte upp i detta arbete. Uppsatsen behandlar inte heller det skydd för den personliga integriteten, gällande uppgifter om enskild som registreras med hjälp av automatisk databehandling, som stadgas i 2 kap. 3 § andra stycket RF. I NJA 2005 s. 462 utdömdes ideellt skadestånd med anledning av att en skadelidandes rätt till rättegång inom skälig tid hade åsidosatts enligt art 6.1 EKMR. Att kränkingsersättning på detta sätt utdöms utan stöd 2 kap. 3 § SkL fordrar av allt att döma mycket speciella omständigheter.⁴ Angående förhållandet mellan EKMR och den svenska skadeståndsrätten i form av 2 kap. 3 § SkL, behandlas detta i kapitel fyra.

Med särskilt utsatta yrkesgrupper avser jag anställda inom yrken med för kränkning riskutsatt karaktär så som poliser, ordningsvakter, kriminalvårdare samt anställda inom den psykiatriska vården.⁵ Detta arbete inriktas dock främst gentemot polisyrket. Det är en yrkesgrupp som ofta möter de typer av konflikter som i sin tur föder kränkningar av olika slag, vilket förklarar dess goda representation i rättspraxis. När yrkestiteln polisman används är detta i en könsneutral bemärkelse och kan avse både kvinnliga och manliga poliser.⁶

Av arbetets titel framgår att det är yrkesriskens inverkan på möjligheten att erhålla kränkingsersättning som framställning syftar till att spegla. Detta innebär att den allmänna delen om kränkingsersättning till viss del riktar sig gentemot de delar som har störst relevans för yrkesrisken. Detta innebär exempelvis att jag i första hand behandlar den typ av brott som personer i riskyrken oftast utsätts för. Främst gäller det brott mot en persons frid och fysiska integriteten så som misshandel, ofredande eller olaga hot. Sexualbrotten och ärekränkingsbrotten som visserligen är typiska brott där kränkingsersättning kan utgå i betydande belopp behandlas därför ej särskilt. I huvudsak inriktar jag mig på de brott som aktualiserar skiljelinjen mellan vad som är en kränkning i allmän bemärkelse och vad som är att betrakta som en allvarlig kränkning varpå kränkingsersättning kan följa. Då det är undersökningen av denna gränsdragning som är av störst intresse

⁴ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 83.

⁵ Prop. 2000/01:68 s. 50 samt mer ingående angående riskutsatta yrken i avsnitt 6.1.

⁶ BrOM använder sig ibland av ordet ”poliskvinna” vilket jag valt att inte göra. Se exempelvis Brottsoffermyndighetens nyhetsbrev nr. 1, 2002.

faller även oftast mycket grova våldsbrott utanför blickfånget för detta ämnes problematik.

Detta arbete kommer endast att behandla förutsättningarna för kränkingsersättning. Frågor som rör ersättningens storlek lämnas därför utanför förutom i de fall vissa beröringspunkter är gemensamma i förhållande till bedömningen av kränkningars allvarlighetsgrad.

1.3 Metod och Material

Grunden för detta arbete har utgjorts av en sedvanlig juridisk arbetsmetod där rättspraxis, förarbeten och doktrin har använts för att presentera och diskutera gällande rätt på kränkingsersättningens område. Samtal med på området väl bevandrade personer har företagits och redovisas, till den del deras utsagor använts, löpande genom arbetet. Jag ställer inledningsvis upp tre huvudfrågor som ligger till grund för uppsatsen. Dessa frågor är avsedda att löpa genom den utveckling som skett på detta specifika område.

Gällande materialet för denna uppsats har stor vikt lagts vid studier av rättspraxis på området. Lagstiftningens bakomliggande syften har analyserats genom studier av förarbeten, till framförallt SkL och de förändringar som den genomgått sedan 1972, främst i form av offentliga utredningar och propositioner. Gällande rättspraxis för kränkingsersättning finns förutom HD, som givetvis är rättsbildande uttolkare av gällande rätt i Sverige, också i landet stor samlad kompetens i BrOM. Den praxis BrOM utarbetar ger, med tanke på den specialisering deras arbetsinriktning har samt den möjlighet till överblick det innebär att hantera en större mängd ärenden, ett intressant material på kränkingsrättens område. Detta är anledningen till att BrOM:s avgöranden givits förhållandevis stort utrymme i uppsatsen. I frånvaro av vägledande domar från HD refereras och hänvisas, löpande i uppsatsen, även ofta till nya och äldre beslut från landets hovrätter. Angående mitt urval av domar från underrätterna har jag sökt efter domar med anknytning till kränkingsersättning och yrkesrisk. I databasen Pointlex⁷ bevakas utvecklingen av detta rättsområde kontinuerligt och här har jag kunnat inhämta en hel del material då kopior av domarna ofta finns länkade till artiklar, analyser och referat. Jag har även varit i kontakt med BrOM som varit mig behjälplig med att sända kopior av nämndens beslut.

1.4 Centrala begrepp

I denna uppsats granskas hur det juridiska skyddet gentemot kränkningar av den personliga integriteten ser ut. Nedan följer ett urval av förklaringar till de begrepp som är centrala i översynen av detta ämne. Min förhoppning är

⁷ Pointlex är en juridisk nyhets- och informationstjänst som startade 2000.

att dessa kan fungera som en språklig orientering för att i nästa skede komma de juridiska bestämmelsernas syfte litet närmare.

1.4.1 Kränkning

En kränkning är att behandla någon nedsättande genom att angripa den personliga hedern i ord eller genom handling.⁸

””Kränkning” är ett ord som vi allt oftare stöter på, framförallt i samhällsdebatten, men även i mer personliga samtal. Ordet har genom det flitiga brukandet fått en betydelse som blivit ganska luddig och bred –och idag skulle väl ”kränkning” kunna sägas stå för ”orättvis eller orätt behandling i största allmänhet” när vi menar den alldagliga betydelsen. Men inom skadeståndsrätten står ”kränkning” för en specifik skadeståndgrundande effekt av ett brottsligt angrepp på någons person, frihet, frid eller ära –eller människovärde om man så vill.”⁹

1.4.2 Integritet

Integritet kan förklaras som ”Helgjutenthet, vilket innebär att veta sitt mål och kunna handla efter sin övertygelse och stå emot påtryckningar.”¹⁰

Integritet innebär vidare rätt att få sin personliga egenart och inre sfär respekterad och att inte utsättas för personligen störande ingrepp. Personlig integritet har nära samband med människans värdighet. Kränkning av den personliga integriteten kan dels ske på fysisk väg genom våld eller tvång, dels på psykisk väg genom förnedring, diskriminering eller indoktrinering.¹¹

Integritet kan alltså med andra ord sägas vara ”den enskildes rätt till sitt eget oberoende utan kränkande intrång”.¹²

I skadeståndsrätten indelades skador tidigare i integritetskränkningar, innefattande person- och sakskador, samt allmän förmögenhetsskada, dvs. skada som drabbar en persons allmänna ekonomiska ställning. Denna användning av termen blev mer ovanlig efter tillkomsten av den nu gällande SkL. Numera för ordet integritetskränkning tankarna till personlighetsskyddet. Varje person har rätt att ha ett område som är skyddat mot intrång. Den som inte respekterar den personliga integriteten kan, i de

⁸ 2007-04-26 Nationalencyklopedins ordbok, Nationalencyklopedin 2007, http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=219679.

⁹ Rubing, Per: Kränkningens utveckling under åren 1992-2002, NTF 4/2004, s. 367, cit. s. 367. Detta citat återger en del av det muntliga anförande som Per Rubing höll vid Svenska Försäkringsföreningens personskadeseminarium 2004.

¹⁰ 2007-04-26 Nationalencyklopedins ordbok, Nationalencyklopedin 2007, http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=212287.

¹¹ 2007-04-26 Nationalencyklopedins ordbok, Nationalencyklopedin 2007, http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=212289.

¹² Melin, Stefan: Juridikens begrepp, s. 214.

fall för vilka överträdelser av okränkbarheten uttryckligen har kriminaliserats, dömas för brott.¹³

Enligt artikel 8 EKMR skall alla medlemsstater garantera alla människor som befinner sig inom dess jurisdiktion skydd av privat- och familjeliv. Skyddet gentemot kränkningar av den privata sfären som medlemsstaterna är skyldiga att verkställa gäller dels förhållandet mellan staten och den enskilde, dels förhållanden enskilda medborgare emellan. Europakonventionen är likvärdig med grundlag i Sverige vilket framgår av 2 kap. 3 § RF.¹⁴

1.5 Disposition

Denna studie är disponerad att följa de frågor jag inledningsvis uppställt att besvara i avsnitt 1.1. I andra kapitlet tar uppsatsen sitt avstamp i reglerna om ideellt skadestånd. Detta avsnitt är avsett främst som en orienterande bakgrund för att ge läsaren en inblick i de ideella skadestånden som helhet, d.v.s. dels rent ideella skadestånd och dels skadestånd där den ideella delen kan vara svår att skilja från en ekonomisk skada. Reglerna beskrivs och urskiljs här från varandra, varpå kränkningersättningen kontrasteras mot personskadeersättningen med fokus på vad ersättningarna avser att kompensera.

I det tredje kapitlet behandlas kränkningersättningens utveckling. Rättsutvecklingen förklaras genom att följa ersättningsformens framväxt ur ett historiskt perspektiv. Denna utveckling av ”mjukare”, moraliska spörsmål mynnar sedan ut i en betraktelse av kränkningersättningens växande sfär. I nästföljande fjärde kapitel följer en redogörelse av BrOM, dess funktion och inflytande över rättsbildningen på just denna del av skadeståndsrätten.

I femte kapitlet följer en genomgång av kränkningersättningen och dess förutsättningar i allmänhet. Detta leder sedan vidare till att i arbetets sjätte kapitel granska och problematisera hur yrkesrollens specifika egenskaper appliceras på förutsättningarna för ersättning och hur de yrkesrättsliga dimensionerna påverkar bedömningsgrunderna för rekvisitens krav. I detta avsnitt besvaras också den första av mina tre huvudfrågor, vad är ett riskutsatt yrke? Uppsatsen avslutas med att jag i sjunde kapitlet vidare analyserar förutsättningarna för att yrkespersoner i riskutsatta yrken skall ha rätt att erhålla kränkningersättning och de specifika skillnader yrkesrollen medför i olika situationer. Jag fördjupar och urskiljer här de tydligaste effekterna av yrkesrisk och beredskap samt diskuterar och åskådliggör de olika gråzoner som uppenbarar sig i HD:s vägledande avgöranden. Slutligen

¹³ 2007-04-26 Nationalencyklopedins ordbok, Nationalencyklopedin 2007, http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=212291.

¹⁴ Se nedan särskilt om förhållandet mellan den svenska skadeståndsrätten och EKMR i avsnitt 5.

avser jag att i detta avsnitt ge en så precis bild som möjligt av detta rättsområdes gällande rätt genom att besvara uppsatsens två resterande huvudfrågor samt att presentera mina egna kommentarer och slutsatser.

2 De ideella skadestånden

Med ekonomisk skada avses förluster av ekonomiskt slag. Detta kan exempelvis vara kostnader, inkomstförluster eller intrång i näringsverksamhet. Ideell skada är motsatsvis ickeekonomiska skador så som kränkningar av den personliga integriteten samt fysiskt och psykiskt lidande i samband med personskador.¹⁵ På senare tid har de ideella skadestånden fått en mer framskjuten position än tidigare.¹⁶ Dessa ”mjukare” frågor har givits allt mer plats i både lagstiftningsarbete och samhällelig debatt. De tidigare ensamt reglerade ekonomiska skadestånden vid personskador ersätts numer i hög grad via diverse försäkringssystem, både allmänna och privata. Denna utveckling av lösningar för de ekonomiska ersättningarna har givit plats i domstolarna och hos lagstiftaren att ägna de ickeekonomiska ersättningarna större uppmärksamhet.¹⁷ Det skall dock tilläggas att förhållandena på detta område följer samhällets politiska förändringar. Vid SkL:s tillkomst år 1975 täcktes de ekonomiska förlusterna till följd av personskador i princip av socialförsäkringen. Idag är läget något annorlunda och skadeståndet har återigen en funktion att täcka ekonomiska förluster.¹⁸ Skadeståndsrätten kan sägas inneha dels uppgiften att fylla ut de luckor i socialförsäkringssystemet där skydd saknas, men där ersättning ändå är motiverad, dels att ersätta ideella skador eftersom dessa inte ersätts genom socialförsäkringen.¹⁹ Detta utökade intresse för ideella skadestånd har måhända legat till grund för utvecklingen på kränkingsersättningens område.²⁰

Skadeståndsrättens främsta uppgift på personskadeområdet är trots allt idag att ersätta ideell skada. När SkL reformerades 2001 gjordes en ansträngning att tydligare markera skillnaden mellan ersättning för kränkning och annan ideell ersättning för personskada. Nedan skall kortfattat återges huvuddragen för de olika ideella skadestånden, hur de skiljer sig från varandra och hur de förhåller sig till varandra. Ideellt skadestånd kan alltså sägas vara i huvudsak ett ickeekonomiskt skadestånd som främst avser att täcka skador som förknippas med personliga och känslomässiga upplevelser.²¹ Skillnaden mellan en personlig förlust och ekonomisk skada är idag dock flytande.²² Stora individuella skillnader råder angående hur en personskada påverkar en människa. En liten skada hos någon som redan innan varit socialt missanpassad kan trots rimlig ersättning för sin personskada med anledning av denna mista sitt arbete.²³

¹⁵ Prop. 2000/01:68 s. 17.

¹⁶ Andersson, Håkan: Schablonersättningar, 1.

¹⁷ Jfr prop. 2000/01:68 s. 17.

¹⁸ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 371 ff.

¹⁹ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 373.

²⁰ Nordenson, Ulf K: Ersättning för ideell skada vid misshandel – orsaksfrågor mm, JT 1990/91, s. 89 f.

²¹ Prop. 2000/01:68 s. 17.

²² Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 371.

²³ Ibid.

Den ideella personskadan avser det lidande i form av direkt smärta eller andra besvär som följer av en skada likväl som den psykiska börda ett vanställt utseende eller en stympad kropp kan innebära. Det kan också vara att anse som en personskada att vara förhindrad eller hämmad att på ett naturligt sätt kunna ta del av livets glädjeämnen i sällskapsliv, resor och annan förströelse.²⁴ I jämförelse med ersättningen för ekonomisk skada kan ideell skada sägas vara svårare att mäta i pengar. I svensk lagstiftning är utgångspunkten att ersättning endast lämnas för ekonomisk skada. För att en ideell skada skall ersättas krävs som princip uttryckligt stöd i lag.²⁵ De ideella skadestånden utgörs av å ena sidan ideell ersättning för personskada och å andra sidan ersättning för kränkning av den personliga integriteten.

2.1 Ideell ersättning för personskada

Ersättning för personskada regleras av SkL. Detta dispositiva lagverk är dock inte uttömmande då ett flertal viktiga skadeståndsrättsliga principer inte finns lagfästa. Dessa principer skall ändå tillämpas och kommer till uttryck i den rättspraxis som styr rättsbildningen på området.²⁶ Enligt 2 kap. 1 § SkL skall den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar personskada ersätta denna. Vad för ersättning som omfattas av personskadebegreppet får vi ledning i 5 kap. 1 § SkL. Där framhålls sjukvårdskostnader och inkomstförlust som är ekonomiska skador samt ideell skada. Den ideella delen av ersättning för personskada delas in i tre delar, ersättning för sveda och värk som är skador av övergående natur, ersättning för lyte och annat stadigvarande men som är skador av bestående art samt ersättning för särskilda olägenheter till följd av skadan.

Till personskada räknas både fysiska och psykiska skador. Fysiska skador är skador på människokroppen som exempelvis sår, benbrott, förgiftning, hjärnskada eller dödsfall.²⁷ Även vanprydande ärr samt smärta är personskada.²⁸ Psykiska defekter kan vara chocktillstånd utlöst av eller kopplat till en viss händelse eller neuroser till följd av visst trauma. Det kan också vara psykiska besvär som inte är att hänföra som direkt följd av en fysisk skada.²⁹ Kravet för att ett psykiskt besvär skall kunna klassas som personskada är att det föreligger medicinskt påvisbar effekt.³⁰ Detta innebär att det krävs mer än de allmänna känslotvingingar som naturligt upplevs i anslutning till en skadegörande handling så som vrede, rädsla, oro och sorg.

²⁴ SOU 1992:84 s. 65 samt Nilsson, Edward: 32: a Nordiska juristmötet 1990 i Reykjavik I, s. 110.

²⁵ Prop. 2000/01:68 s. 17.

²⁶ Ibid.

²⁷ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 103.

²⁸ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 375.

²⁹ SOU 1995:33 s. 129 ff.

³⁰ Prop. 2000/01:68 s. 17 f.

En påvisbar medicinsk effekt kan vara sjukskrivning från arbete men detta är inget krav om medicinska besvär kan visas på annat sätt.³¹

2.1.1 Sveda och värk

Sveda och värk avser att kompensera fysiskt och psykiskt lidande av övergående art och avser den akuta sjukdomstiden efter personskadan. Denna ersättning är inte alltigenom ideell då vanligen olika utlägg för att underlätta den skadades tillvaro under sjukdomsförloppet ersätts via denna post.³² Sveda och värk kan sammanfattande förklaras som plåster på sårn för fysiskt obehag och smärta, likväl som för psykiska åkommor som den ängslan, oro och depressiva reaktioner som är kopplad till denna akuta sjukdomstid.³³ Även det lidande som kan hänföras till den vård som den skadelidande genomgår samt den oro och ängslan inför framtiden som kan uppstå ryms inom denna ersättningspost.³⁴

Domstolarna har till stor del frångått en skönmässig bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet och bestämmer, sedan flera decennier tillbaka, ersättningen enligt ett schablonmässigt förfarande.³⁵ Detta accepterades formellt genom 1975 års lagstiftning på grund av att omständigheterna i det enskilda fallit inte ansågs kunna utgöra ett tillräckligt underlag för konsekvent och rättvis bedömning.³⁶ Vanligen använder sig domstolarna av trafikskadenämndens tabeller,³⁷ där skador spaltas upp schematiskt och där en estimerad fysisk och psykisk smärta är kopplad till en specifik personskada och erkänns ett visst belopp. Idag tycks domstolarna, som ofta använder dessa tabeller, ändå tillmäta personliga psykologiska följder betydelse som därmed legitimerar avsteg från schablonerna. Tidigare lades även vikt vid brottets art för att beräkna skälig ersättning. Detta görs inte längre vilket stod klart genom NJA 1992 s. 740. Detta beror förmodligen på att denna aspekt bättre lämpar sig att ta hänsyn till vid ett eventuellt anspråk av kränkingsersättning sedan denna ersättningspost fått en tydligare rättstillämpning.³⁸

När det gäller psykiskt lidande som inte har samband med en fysisk skada tvingas domstolen att göra en rimlighetsbedömning där ett samband skall knytas mellan skadetillfället och skadan. I ett fall från år 1971 knöts en ung mans depression till trafikolyckstillfället där hans båda föräldrar omkom och han själv som förare riskerade att avlida eller skadas svårt. Händelsen ansågs vara så chockartad och skräckfylld att en nära koppling till mannens

³¹ Prop. 2000/01:68 s. 17 f.

³² Prop. 2000/01:68 s. 18.

³³ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 391 samt prop. 2000/01/68 s. 24.

³⁴ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 391.

³⁵ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 194 f.

³⁶ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 195.

³⁷ NJA 1992 s. 740. Här accepterar HD trafikskadenämndens hjälptabell vid beräkningen av ersättning.

³⁸ NJA 1992 s. 740 samt SOU 1995:33 s. 321 f. och Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 392.

påföljande psykiska lidande kunde etableras och skadeståndsskyldighet ansågs föreligga.³⁹

2.1.2 Lyte och stadigvarande men

Ersättning för lyte eller annat stadigvarande men avser möjlighet till kompensation för fysiskt och psykiskt lidande av bestående art till följd av en personskada.⁴⁰ Detta innebär sådant lidande eller obehag som den skadelidande fortfarande har när tillståndet kan bedömas som varaktigt.⁴¹ Alltså att medicinsk invaliditet föreligger och att egentlig behandling upphört.⁴² Ersättning för lyte syftar främst till att kompensera fysiskt och psykiskt lidande på grund av vanställande kroppsfel som exempelvis ärr, hälsa eller förlust av någon kroppsdel.⁴³ Dessa kan sägas vara sådana att de i olika situationer direkt kan iaktas av andra. Skador som kan hänföras till lyte är alltid rent ideella skador.⁴⁴

Ersättning för annat stadigvarande men avser i första hand att kompensera för framtida följder av skadan som dels direkt smärta eller obehag dels sådana sviter som innebär svårigheter för den skadelidande att leva ett normalt liv.⁴⁵ Det kan ses som en ersättning för fortsatt permanent ”sveda och värk”.⁴⁶ Detta kan exempelvis vara förlust av sinnesfunktioner, impotens, diverse rörelsehinder, talfel eller besvär av protes samt bestående psykisk skada.⁴⁷ Också den oro en skadelidande kan känna inför risken att i framtiden lida ytterligare besvär av skadan samt det lidande den skadelidande kan känna genom misstanken att andra människor uppfattar denne som vanställd eller mindre duglig är ersättningsgrundande. Ersättningen omfattar även i allmänhet förlust av möjlighet att ägna sig åt olika fritidssysselsättningar.⁴⁸ Efter 2001 års ändringar i SkL ersätts en hel del åkommor som tidigare kompenserades via ersättningsposten olägenheter i övrigt, som lyte och men. Till dessa olägenheter hör exempelvis allmänna besvär av skadan i arbetslivet samt den ökade anspänning som eventuellt krävs för att utföra arbetet på ett tillfredsställande sätt. Härtill kommer även ökad anspänning i hushållsarbete och skötsel av trädgård.⁴⁹ Denna nya utvidgade menersättning är avsedd att kompensera normalfallet av dessa skadeföljder. De mer särskilt allvarliga undantagsfallen som kräver en individuellt bestämd gottgörelse skall ersättas genom ersättningsposten särskilda olägenheter.⁵⁰

³⁹ NJA 1971 s. 78 samt jfr Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 393.

⁴⁰ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 397.

⁴¹ Prop. 2000/01:68 s. 18.

⁴² Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 199.

⁴³ Prop. 2000/01:68 s. 26.

⁴⁴ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 199.

⁴⁵ Prop. 2000/01:68 s. 18.

⁴⁶ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndsrätt, s. 200.

⁴⁷ Prop. 2000/01:68 s. 18.

⁴⁸ Prop. 2000/01:68 s. 26.

⁴⁹ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 398.

⁵⁰ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 202. Se även nedan i avsnitt 2.1.3.

Ersättningen bestäms regelmässigt med hjälp av de schabloner som skapats av trafikskadenämnden. Den medicinska invaliditetsgraden är mycket betydelsefull och medicinsk sakkunskap medverkar givetvis i kombination med tabellverken. Här tas även hänsyn till den skadelidandes ålder samt skadans art. Även vid de lytesskador där ingen medicinsk funktionsnedsättning är i fråga, som exempelvis vanprydande ärr, används schablontabeller.⁵¹

2.1.3 Särskilda olägenheter

Genom 2001 års lagstiftning har denna ersättningspost renodlats till att ersätta rent ideella skador.⁵² Särskilda olägenheter avser följder både under den akuta sjukdomstiden och under följande invaliditetstid. I praktiken gäller denna ersättning endast skadelidande som invalidiserats i någon omfattning.⁵³ Huvudprinciperna för ersättningsposten innebär att ersättning för särskilda olägenheter endast utges vid allvarlig invaliditet och efter individuell prövning samt därutöver endast undantagsvis om olägenheten klart överstiger vad som redan kompenseras genom ersättning för lyte och stadigvarande men.⁵⁴ Ersättningen för särskilda olägenheter avser alltså att ersätta ideell skada där denna överstiger vad som schablonmässigt utgår för fysisk och psykiskt lidande av både övergående natur och stadigvarande art.⁵⁵ Detta kan dels vara en med anledning av skadan ökad anspänning av betydande slag i arbetet, dels påtagliga besvär vid frekvent förekommande arbetsuppgifter. I undantagsfall kan ersättning även utgå i de fall där den skadelidande på grund av skadan besväras i vardagen i sådan omfattning att ersättningen för bestående men inte kan anses vara tillräcklig kompensation.

Vid lägre invaliditetsgrader till och med ca 15 % skall ersättning för särskilda olägenheter endast utgå om olägenheterna är särskilt allvarliga. När det gäller de högre invaliditetsgraderna skall en individuell bedömning av den skadelidandes situation företas och den ökade kompensationen för särskilt allvarliga olägenheter bestämmas därefter.⁵⁶ Till viss del kan även ersättning för särskilda olägenheter komma i fråga, om än med försiktighet, för att kompensera förlorad möjlighet att i framtiden att utöva vissa fritidsintressen eller liknande specifika glädjeämnen. Detta skall visserligen normalt ingå under ersättningsposten för lyte och stadigvarande men, men i de fall där skadan inneburit avsevärda ingrepp i den skadelidandes livsföring vilka betydligt försämrar dennes livskvalitet kan ersättning vara påkallat om inte andra sysselsättningar kan uppväga förlusten.⁵⁷ Närmare uttolkning av

⁵¹ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 204.

⁵² Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 213. De äldre reglerna angående "olägenheter i övrigt" som fortfarande tillämpas på skadefall som inträffat före den 1 januari 2002 då 2001 års lagstiftning trädde i kraft, kommenteras inte i denna studie.

⁵³ Prop. 2000/01:68 s. 28.

⁵⁴ Prop. 2000/01:68 s. 29.

⁵⁵ Prop. 2000/01:68 s. 69.

⁵⁶ Prop. 2000/01:68 s. 70.

⁵⁷ Ibid.

reglerna menar regeringen vara ämnat för rättstillämpningen att sköta men tillstår att huvuddragen bör grunda sig i de riktlinjer som uttalats av kommittén om ideell skada.⁵⁸

2.2 Ersättning för kränkning

Ideell ersättning för kränkning regleras i 2 kap. 3 § SkL och säger att den som allvarligt kränker någon genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära skall ersätta den skada kränkningen innebär. Detta skall förstås så att ersättning utgår för den integritetskränkning som följer av de brott som regeln avser. Enligt förarbeten till normbildningen på detta område menas med termen integritet, okränkbarhet, oberoende och frihet från iblandning eller obehörig påverkan.⁵⁹

Den huvudsakliga anledningen till bestämmelsen är att ge upprättelse och kompensation för känslor som förnedring, skam, ilska, rädsla, indignation, förargelse, upprördhet eller sorg som ofta kan uppstå till följd av kränkningen.⁶⁰ Skadeståndet syftar i någon mening till att försöka återställa självrespekten och självkänslan efter det inträffade samt att även kompensera för den oro eller det obehag som kan följa ett angrepp på den personliga integriteten.⁶¹ Ersättningen för personskada inriktar sig på sådan chock och skam som tagit sig medicinska uttryck av den graden att det föreligger personskada. Kränkningserättningen avser istället att gottgöra den kränkning av den personliga integriteten som angreppet inneburit oavsett medicinskt påvisbara effekter. Skillnaden mellan de två ideella ersättningarna består alltså i att när kränkningserättningen avser att kompensera just den kränkning som uppkommer i samband med övergreppet tar ersättningen för personskada hand om det efterföljande lidandet.⁶²

Kränkningserättningen syftar alltså till att kompensera för dessa subjektiva känslor, men det är en objektiv mall av förhärskande etiska och sociala värderingar som ligger till grund för prövningen.⁶³ Denna ideella kompensation för begreppet allvarlig kränkning ersatte genom 2001 års ändringar i SkL den tidigare regeln i 1 kap. 3 § SkL som kompensation för lidande som tillfogats genom angivna brott motsvarande dem i nuvarande 2 kap. 3 § SkL. Detta begreppsskifte var inte avsett att ändra rättsläget i egentlig mening utan att förtydliga regelns position i förhållande till de

⁵⁸ Prop. 2000/01:68 s. 29.

⁵⁹ Jfr SOU 1992:84 s. 187 ff. Se även avsnitt 1.5 ovan.

⁶⁰ Mannelqvist, Ruth: Brottsoffers möjlighet till upprättelse och kompensation vid kränkning, JT 2005/06, s. 790. Jfr Andersson, Håkan: Schablonersättningar, 3.3.

⁶¹ Prop. 2000/01:68 s. 50 samt Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 12 och NJA 1997 s. 723.

⁶² Prop. 2001/01:68 s. 19.

⁶³ Prop. 1972:5 s. 572 samt SOU 1992:84 s. 233.

personskaderelaterade ideella ersättningsposterna.⁶⁴ Kränkingsersättningen blev nu en egen ansvarsregel sedan den tidigare varit inkorporerad i 1 kap. 3 § SkL med hänvisning till reglerna för personskada.⁶⁵ Psykiskt lidande kan också utgöra personskada och begreppet används i 5 kap. 1 § SkL. Det ansågs därför förtydligande att skilja ersättningslagen åt genom att kränkingsersättningen inte talar om att ersätta lidande, utan om att ersätta den skada en allvarlig kränkning innebär. I förarbetena till bestämmelsens nuvarande utformning beskriver regeringen hur begreppet lidande varit mindre passande för ändamålet då detta begrepp anses ge uttryck för en högst subjektiv upplevelse. När det istället är frågan om vilken kränkning som typiskt sett kan tänkas ha uppkommit genom det brottsliga angreppet är det rimligare att tala om att det är skadan som kränkningen innebär och inte det påföljande lidandet som skall kompenseras.⁶⁶

För att på ett tydligt sätt åskådliggöra skillnaderna mellan kränkingsersättning och ersättning för sveda och värk kan det med fördel pekas på fyra punkter.⁶⁷

1. Kränkingsersättning kräver inte personskada som ideell ersättning för personskada gör.
2. Kränkingsersättning siktar huvudsakligen in sig på den momentana upplevelsen vid skadehändelsen, hur skeendet gestaltade sig där och då. Ersättning för personskada riktar istället in sig på skadehändelsens följdverkningar.
3. Kränkingsersättning grundar sig främst på en objektiv bedömning. Personskadeersättning däremot avgörs efter subjektiv måttstock.
4. Kränkingsersättning förutsätter att den kränkande handlingen är en brottslig gärning som innefattas i 2 kap. 3 § SkL. Detta krävs inte vid personskada.

De två ideella ersättningarna, kränkingsersättning och ersättning för personskada är fristående från varandra och självständiga i den meningen att de kan tillämpas var för sig i ett och samma fall.⁶⁸ Detta kan idag enligt min mening tyckas självklart då dessa båda ideella ersättningar avser att kompensera olika saker. Tidigare var det däremot vanligt att domstolarna klumpade samman skadestånden till ett belopp där det inte framgick hur stor summa som var avsedd att hänföra till respektive ersättningspost.⁶⁹

⁶⁴ Prop. 2000/01:68 s. 49.

⁶⁵ SOU 1992:84 s. 91 ff. och 214 ff. samt prop. 2000/01:68 s. 47 ff.

⁶⁶ Prop. 2000/01:68 s. 49. Se mer angående detta under avsnitt 5.2.

⁶⁷ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 12.

⁶⁸ NJA 1990 s. 186 samt prop. 2000/01:68 s. 49.

⁶⁹ NJA 1990 s. 186 samt NJA 1991 s. 83.

3 Den historiska utvecklingen⁷⁰

Att brottsoffer bör ersättas för den kränkning ett brott innebär är egentligen inget nytt inom skadeståndsrätten. Redan i de allra första skadeståndsreglerna fanns kränkingsresonemang med i bilden. I de äldsta nordiska ättesamhällena var självhämd det rådande ingripandet mot brott och andra oförrätter. Vedergällningen var viktig för att avskräcka men också för att ta i tu med och råda bot på den nedsättande behandling en skadelidande och dennes ätt utsatts för. Upprättelse för exempelvis ett dråp gavs genom blodshämnd och sågs vid denna tid som en plikt. Det var inte heller nödvändigt att rikta vedergällningen direkt mot dråparen utan kunde likväl företas gentemot någon av dennes släktingar. Detta orsakade inte sällan släktfejder där hämndaktionerna böljade fram och åter. Det är i denna miljö de första skadeståndsreglerna träder in. Dessa innebar nämligen möjligheten för skadegörande part att sona en oförrätt genom att erbjuda motparten ett förmögenhetstillskott. Härigenom kunde följderna av kränkningen utjämnas och på så vis skänka upprättelse till den skadelidande. Denna ekonomiska gottgörelse kallades för bot och kom av ordet bota. En viss typ av skada renderade normalt ett i sedvänja bestämt ersättningsbelopp.

Den samhälleliga makten i form av kyrkan, byn och häradet fick ökad makt under den tidiga medeltiden. De samhälleliga instanserna såg med gillande på botsystemet som utvecklades och blev den vanligaste påföljden för skadegörande handlingar i de landskapslagar som upprättades. Detta ansågs begränsa självhämden vilken var till mycket oreda i samhället. Dessa böter sågs visserligen som ett straff men var huvudsakligen en kompensation då hela boten ursprungligen tillföll den skadelidande. Detta ändrades senare så att böterna delades i tre delar mellan konungen, staden eller häradet och den skadelidande. Ett problem som uppstod var dock i de fall där det skadegörande brottet var så allvarligt att strängare straff än böter var påkallat. Dessa så kallade ”urbota straff” innebar då att den skadelidande inte erhöll någon kompensation och därigenom inte någon upprättelse annat än den det eventuellt gav att se gärningsmannen steglas, stympas eller utstå annat kropps- eller ärestraff. Landskapslagarnas botsystem behölls i stads och landslagar ända till och med 1734 års lag. I denna tillkom dock en mer modern syn på skadeståndet där en individuell uppskattning av kostnader och förluster kunde tas med i beräkningen.

Under 1800-talet skiljdes så skadeståndsrätten från straffrätten och blev ett eget rättssystem. De allmänna regler om skadestånd som då inrättades hamnade dock inte i någon civilrättslig lag utan som ett kapitel i 1864 års strafflag.⁷¹ I sjätte kapitlets portalparagraf framgick att den skada någon genom brott tillfogar annan skall ersättas av den brottslige, oavsett om

⁷⁰ Det följande baseras, om inte annat anges, på Strahl, Ivar: Minnesskrift till 1734 års lag, 1934, s. 874-912. Jfr även SOU 1992:84 s. 49-63.

⁷¹ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 30.

brottet begåtts med uppsåt eller av vållande.⁷² En av bakgrunderna till att skadeståndsrätten skiljdes från straffrätten var att staten hade lagt beslag på bötesbeloppen och skadestånd vid sidan om straffen var en förutsättning för att de skadelidande skulle kunna erhålla ekonomisk gottgörelse.⁷³ Ersättning för kränkning genom brott fick här en egen regel i 6 kap. 3 § 1 st. SL. Detta sjätte kapitel i SL gällde fortsatt ända fram till år 1972 när det ersattes av SkL. Detta medförde en viss utvidgning av rätten till kränkingsersättning men byggde i stort vidare på de äldre reglerna.⁷⁴ Bestämmelserna fanns till en början i 5 kap. 1 § SkL för att sedan år 1975 flyttas till 1 kap. 3 § SkL och numera finns den sedan år 2001 omformulerad i 2 kap. 3 § SkL.⁷⁵

Under 1900 talets senare hälft byggdes, både den offentliga och den privata försäkringen, ut så mycket att andra ersättningsformer än skadestånd fått en större betydelse. Offentliga socialförsäkringen, arbetsskadeförsäkringen och den skadelidandes enskilda försäkringar ersätter numera flertalet personskador. Dessa försäkringar ger i regel ingen ersättning för ideella skador som exempelvis kränkingsersättningen. Skadeståndsrätten på personskadeområdet har därmed fått den huvudsakliga uppgiften att ersätta ideella skador.⁷⁶

En viktig händelse för kränkingsersättningens utveckling var delbetänkandet från kommittén om ideell skada i SOU 1992:84 ”Ersättning för kränkning genom brott”. Här konstaterades att ersättningsnivåerna i Sverige var låga ur ett internationellt perspektiv och en höjning förordades. Detta hörsammades av så väl domstolarna som av BrOM och i samband med propositionen 2000/01:68, som var resultatet av kommitténs arbete, ansågs ersättningsnivåerna ligga i linje med den nivå som förespråkades av kommittén år 1992.⁷⁷

Begreppet kränkning har alltså följt med sedan skadeståndsrättens begynnelse. Betydelsen av begreppet har dock förändrats avsevärt trots att syftet med kompensation för integritetskränkningar då som nu varit att skänka upprättelse för känslor av förnedring, skam och rädsla. Det som enligt äldre rätt avsågs med termen integritetskränkning var fysiska skador orsakade av fysiska handlingar. Psykiska och ideella skador av kränkningar var inte inkluderade enligt huvudregeln i begreppet.⁷⁸ Idag har kränkingsersättningen utvecklats till att omvänt vara en rent ideell ersättningspost.

⁷² Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 30.

⁷³ Rubing, Per: Kränkingsersättningens utveckling under åren 1992-2002, NTF 4, 2004 s. 367, s. 368.

⁷⁴ Jfr Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 60 samt Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 31.

⁷⁵ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 60.

⁷⁶ SOU 1992:84 s. 56.

⁷⁷ Rubing, Per: Kränkingsersättningens utveckling under åren 1992-2002, NTF 4, 2004 s. 367, s. 368.

⁷⁸ Jfr Andersson, Håkan: Kränkingsersättning, 3.1.

4 Brottsoffermyndigheten

4.1 Legimitet och rättstillämpning

BrOM är en statlig myndighet som bland annat har i uppdrag att betala ut brottsskadeersättning enligt Brottskadlagen (1978:413). Detta sker till brottsoffer som inte kan få ekonomisk kompensation av gärningsmannen, på grund av att denne inte kan betala eller är okänd, eller genom hemförsäkringen.⁷⁹ BrOM tillämpar när det gäller kränkingsersättning 2 § 2 st. BrL. Denna bestämmelse motsvarar den skadeståndsrättsliga bestämmelsen 2 kap. 3 § SkL gällande kränkingsersättning och i BrL finns direkta hänvisningar till SkL:s regler om kränkning.⁸⁰

Brottskadeersättning har av lagstiftaren benämnts så som påkallat av sociala och humanitära skäl i syfte att utgöra ett samhällsligt engagemang när det gäller personskador.⁸¹ Då det ofta föreligger svårigheter för ett brottsoffer att få ersättning från skadevällaren, anses det angeläget att samhället som ett uttryck för solidaritet kan bistå med ekonomisk hjälp.⁸²

När brottsskadeersättning bestäms tillämpas uteslutande SkL samt skadeståndsrättslig praxis. Detta innebär att inga samhällsekonomiska aspekter beaktas trots att det i BrL stadgas ett ”tak” för den statliga ersättningen. När det gäller kränkingsersättning går gränsen vid maximalt tio basbelopp.⁸³ Regeln avser precis som 2 kap. 3 § SkL att ersätta allvarliga kränkningar som innefattar brottsliga angrepp av en persons person, frihet eller frid. Skillnaden är att BrL inte avser att kompensera sådan kränkning som innefattar brott mot en persons ära.⁸⁴ BrOM:s beslut kan inte överklagas.⁸⁵

BrOM tillämpar HD:s praxis i stor omfattning samt avgör svårbedömda ärenden genom en ansedd och specialiserad nämnd. Detta ger BrOM en etablerad legitimitet. BrOM:s personal får i sitt specialiserade arbete en djup, likaväl som bred, erfarenhet av kränkingsersättningsärenden. Vid ärenden där huvudfrågan är av principiell karaktär kan de avgöras av BrOM:s brottsoffernämnd. I nämnden ingår förutom verksamma domstolsjurister, särskilt sakkunniga i försäkringsfrågor samt riksdagsledamöter. Under våren 2006 såg sammansättningen ut enligt följande: ett justitieråd, en hovrättspresident, en överåklagare, en professor i försäkringsrätt, en riksdagsman samt en före detta riksdagsman som

⁷⁹ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 8 ff.

⁸⁰ I 5 § 2 st. BrL hänvisas till 5 kap. 6 § SkL.

⁸¹ Prop. 1977/78 s. 10 ff.

⁸² Mannelqvist, Ruth: Ersättningar till brottsoffer – samverkan eller kollision?, SvJT s. 379, s. 380.

⁸³ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 5.

⁸⁴ 2 § 2 st. BrL.

⁸⁵ 12 § 2 st. BrL.

ordinarie ledamöter. Ersättarna var: ett hovrättsråd, en rådmän, en försäkringsjurist, en riksdagsledamot och en utbildningssamordnare.⁸⁶ Denna sammansättning av domstolsjurister, försäkringssakkunniga samt representanter för allmänheten bildar en unik kompetens att avgöra de skönmässiga bedömningar som ofta krävs i arbetet med kränkingsersättningsfallen.⁸⁷

4.2 Rättsbildning

BrOM handlägger en mycket stor mängd ärenden gällande kränkingsersättning. Detta ger att BrOM:s praxis avseende kränkingsersättning kan ses som ett utfyllande komplement till de frågor som inte blir föremål för prejudicerande avgöranden i domstol.⁸⁸ BrOM:s möjlighet att på detta sätt arbeta med delvis egen profil leder till att den medverkar till en positiv utveckling av skadeståndsrättslig praxis.⁸⁹

BrOM bestämmer brottsskadersättning enligt gällande skadeståndsrättsliga principer men är inte bunden av ett enskilt domstolsavgörande angående samma skadehändelse.⁹⁰ Har skadeståndet redan sakprövats i domstol bestämmer BrOM oftast brottsskadeersättningen till samma belopp, särskilt när det rör sig om ett hovrättsavgörande.⁹¹ Myndighetens skäl att frångå bedömning i domstol kan vara att rättstillämpningen inte varit korrekt, ersättningsbeloppet klart avvikit från rådande praxis eller när BrOM kan grunda sin bedömning på omständigheter som inte varit kända för domstolen. BrOM har i kraft av detta med tiden kommit att få en ställning som praxisbildande instans jämförbar med allmän domstol. Den praxis på kränkingsersättningens område som bildats inom myndigheten iaktas därför ofta av domstolarna. Detta samtidigt som HD:s praxis givetvis ständigt är vägledande för BrOM.⁹²

Angående den första punkten där BrOM tvingas avvika från domstolens bedömning i ett avgörande som sakprövats i ett fall som rör kränkingsersättning och yrkesrisk kan man enligt Per Rubing⁹³ åskådliggöra detta med något som skulle kunna liknas vid ett typexempel. Rubing menar att när BrOM kommit till en annan slutsats än en domstols beror detta ofta på fall där en tingsrätt "halkat till" och låtit en för stor del subjektiva hänsyn påverka bedömningen. Det kan exempelvis för att åskådliggöra detta rent praktiskt vara ett mål, berättar Rubing, där en

⁸⁶ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 7.

⁸⁷ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 293.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 10.

⁹⁰ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 10 samt Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 294.

⁹¹ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 294.

⁹² Se bl.a. NJA 1997 s. 315 och Mannelqvist, Ruth: JT 2005/06, s. 791 samt prop. 1977/78:126 s. 44.

⁹³ Per Rubing är brottsskadechef på BrOM.

skadelidande polisman vittnar om hur allvarligt kränkt denne blivit genom att på ett övertygande sätt redogöra för hur denne arbetat som polis i trettio år och aldrig tidigare blivit så kränkt etc.⁹⁴ Detta kan jämföras med vad jag ovan behandlat i avsnitt 5.2.1 om riskerna med att offrets subjektiva upplevelser av angreppet får en alltför betydande del i den samlade helhetssynen. BrOM frångår alltså i detta exempel domstolens avgörande och sänker eller inte alls beviljar brottsskadeersättning med grund i ett betydligt mer objektivt synsätt på hur pass allvarlig kränkning som förekommit. När det gäller möjligheten för BrOM att höja eller sänka de av domstol sakprövade ersättningsbeloppen finns många exempel på hur detta skett i praxis.⁹⁵ Det kan alltså röra sig även om en hovrätts prövning av ett skadestånd i sak där BrOM bedömer att kränkningen av den personliga integriteten är av allvarligare eller lindrigare art än domstolen gjort.

För att kunna presentera en så rättvis och heltäckande bild som möjligt av gällande rätt, när det gäller kränkingsersättning, krävs alltså att BrOM:s praxis beaktas. Givetvis gäller detta också yrkesriskens betydelse för när en allvarlig kränkning kan konstateras.

⁹⁴ Samtal med Per Rubing, 2006-12-01.

⁹⁵ Exempelvis BrOM:s beslut, dnr 2346/05.

5 Förutsättningar för kränkingsersättning

Kränkingsersättning är ett ideellt skadestånd som inte kräver att någon fysisk skada uppkommit. Sedan år 2001 har denna särskilda form av skadestånd fått en egen paragraf i 2 kap. 3 § SkL vid sidan om person- och sakskada i 2 kap. 1 § och ren förmögenhetsskada i 2 kap. 2 §. Bestämmelsen är idag kortare och enklare formulerad än den gamla i 1 kap. 3 § SkL. Detta bland annat genom att uppräkningslistan av ansvarsgrundande brott som tidigare radades upp preciserat ersätts av något som mer liknar en beskrivning av den brottsliga handlingens karaktär.⁹⁶ Idag lyder 2 kap. 3 § SkL enligt följande: *”Den som allvarligt kränker annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära skall ersätta den skada kränkningen innebär.”*

Utmärkande för både den äldre regeln i 1 kap. 3 § och den uppdaterade i 2 kap. 3 § är att de ansvarsgrundande brotten innefattar ett angrepp på den skadelidandes personliga integritet som närmast bottnar i dennes privatliv och människovärde.⁹⁷ Kränkingsersättningen syftar till att kompensera den skadelidande för de känslor av rädsla, förnedring och skam som följer av kränkningen men som inte tar sig sådana medicinska uttryck att de kan sorteras under personskada. Det framhålls i förarbetena att den ekonomiska ersättningen syftar till att lindra verkningarna av kränkningen genom dels att skadelidanden på detta vis får upprättelse som kan bidra till att återställa självrespekt och självkänsla, dels att skadelidanden får medel att kosta på sig förströelse som kan hjälpa till att skingra tankar och oro kring det inträffade. Den som utsätts för mycket grova kränkningar skall genom ersättning i förhållande till skadan kunna beredas möjlighet att göra större förändringar i sin livssituation genom de ekonomiska medlen.⁹⁸

För att belysa förutsättningarna för ersättning närmare väljer jag att nedan behandla dem som två grundrekvisit. Det skall vara fråga om ett brott och det skall vara en allvarlig kränkning mot någons personliga integritet. Enligt lagparagrafens lydelse är det den skada kränkningen innebär som skall ersättas. Det krävs dock inte att någon faktisk skada kan styrkas för att kränkingsersättning skall vara berättigad. Skadan som ersättningen avser att kompensera är inte först och främst en subjektivt upplevd skada hos offret utan en skada som i viss mån presumeras i och med att dennes personliga integritet kränks allvarligt. Detta kan uttryckas som att om en människas personliga integritet kränks allvarligt, innebär det skada för den drabbade. Om rekvisitet allvarlig kränkning är uppfyllt spelar det egentligen ingen roll för bedömningen huruvida någon faktisk skada föreligger eller inte. Detta kan sägas bero på att det inte primärt är den skadelidandes egna

⁹⁶ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 60.

⁹⁷ Prop. 2000/01:68 s. 48.

⁹⁸ Ibid.

upplevelser som ligger till grund för bedömningen av kränkningen. Det är snarare frågan om att avgöra vilken kränkning som typiskt sett kan anses ha uppkommit genom det brottsliga angreppet.⁹⁹ Detta blev tydligare sedan begreppet lidande som fanns i 1 kap. 3 § SkL utmönstrades ur lagregeln. Begreppet lidande ansågs som alltför subjektivt och ersattes av begreppet skada.¹⁰⁰ Den skada som kränkningen innebär skall konstateras genom ett objektivt betraktelsesätt och tar sin utgångspunkt i en skönmässig bedömning baserad på förhärskande etiska och sociala värderingar.¹⁰¹

Angående 2 kap. 3 § SkL:s förhållande till EKMR har åsikter gjorts gällande att detta lagrum eventuellt skulle underkännas av exempelvis artikel 8 EKMR, om rätten till skydd för privat- och familjeliv. Konventionen innehåller nämligen inte sådana ersättningsbegränsande krav som att kränkingsersättningen förutsätter ett *brott* eller att det måste vara fråga om en *allvarlig* kränkning.¹⁰² Detta skulle alltså eventuellt kunna innebära att ett visst konventionsbrott berättigar ersättning i betydligt vidare omfattning vid en prövning i Europadomstolen än vid en domstolsprövning i Sverige. Frågan är även om regeln i sig skulle kunna anses vara en konventionskränkning?¹⁰³ Detta är dock osäkert och med detta sagt om regelns förhållande till EKMR lämnas denna diskussion i fortsättningen utanför uppsatsen.

5.1 Brottslig gärning

En grundläggande förutsättning för rätten till kränkingsersättning är att kränkningen följer av en brottslig handling.¹⁰⁴ Det är kravet på att skadan vållats genom en brottslig gärning som är avgörande, alltså att de olika brottsrekvisiten kan anses uppfyllda.¹⁰⁵ Huruvida en gärningsman faktiskt fälls till ansvar för brottet eller inte har ingen betydelse för rätten till skadestånd.¹⁰⁶ Det spelar alltså ingen roll om gärningsmannen inte kan dömas för brottet på grund av ålder, sinnesrubbing eller av den anledningen att brottet är preskriberat.¹⁰⁷ Det finns heller inget krav på att kränkningen skall vara ett brott enligt brottsbalken. Att gärningen kan föranleda straff enligt annan lagstiftning kan också vara skadeståndsgrundande.¹⁰⁸ Ett brott föreligger när en begången gärning är otillåten och gärningsmannen har ett personligt ansvar.¹⁰⁹

⁹⁹ Prop. 2000/01:68 s. 49.

¹⁰⁰ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 288.

¹⁰¹ Prop. 1972:5 s. 572 samt SOU 1992:84 s. 233.

¹⁰² Andersson, Håkan: Europakonventionen som parallell respektive fristående skadeståndsgrund, Pointlex, 2005. 1.2.

¹⁰³ Lambertz, Göran: De allmännas skadeståndsansvar i framtiden – trender och utvecklingsmöjligheter, JT 2004/05 s. 17 f.

¹⁰⁴ Prop. 2000/01:68 s. 48.

¹⁰⁵ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 81.

¹⁰⁶ NJA 1936 s. 207 samt NJA 1990 s. 231.

¹⁰⁷ Prop. 2000/01:68 s. 48 f.

¹⁰⁸ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 81.

¹⁰⁹ Prop. 2000/01:68 s. 48.

Kränkningers ersättning begränsas dock enbart till brott som angriper den skadelidandes personliga integritet.¹¹⁰ Brotten skall vara av den typ som beskrivs i 2 kap. 3 § SkL.

5.1.1 Brotts art

Brotten som är ersättningsgrundande skall innefatta ett angrepp mot en människas person, frihet, frid eller ära. I huvudsak är det endast brott som enligt denna uppräkningslista direkt angriper värden kopplat till offrets person som grundar ersättning. Förmögenhetsbrott som verkar kränkande genom angrepp på skadelidandes egendom hör alltså inte hit om det inte är så att det förmögenhetsrättsliga brottet i sig är en kränkning av den personliga integriteten.¹¹¹ Sådana förmögenhetsbrott är exempelvis rån, s.k. väskryckning eller utpressning. Det är oviktigt till vilken straffrättslig brottstyp ett angrepp kan hänföras. Vad som spelar roll är om något av skyddsintressena i bestämmelsen kränks. Detta medför att om ett brott, som grundar kränkningers ersättning, konsumeras av ett brott som normalt inte ger ersättning skall skadestånd ändå utdömas.¹¹² I propositionen 2000/01:68 hänvisas, som ett exempel på hur det endast är skyddsintresset som avgör vilka brott som berättigar kränkningers ersättning, till hur BrOM ibland erkänner kränkningers ersättning vid vissa bostadsinbrott. Ett sådant inbrott kan innebära en allvarlig kränkning av den drabbades personliga integritet och därigenom berättiga ersättning. Om skadelidanden inte befunnit sig i bostaden då inbrottet skett kan ersättning utgå endast undantagsvis.¹¹³ Men vid fall av omfattande förstörelse i samband med inbrottet eller andra särskilt hänsynslösa eller skändliga inslag kan kränkningers ersättning alltså vara aktuellt.¹¹⁴ Ett annat brott som enligt författningskommentaren torde kunna berättiga till kränkningers ersättning är skadegörelse när denna samtidigt innefattar ofredande.¹¹⁵

I propositionen ”Ersättning för ideell skada”¹¹⁶ uttrycks att angrepp mot *person* avser angrepp mot den kroppsliga integriteten och utgörs exempelvis av brotten mordförsök, våldtäkt, misshandel och vållande till kroppsskada eller sjukdom.¹¹⁷ Detta gäller även våld mot tjänsteman, förgripelse mot tjänsteman samt övergrepp i rättssak under förutsättning att den angripne utsatts för våld. Angrepp mot *frihet* avser angrepp mot individens rörelse och handlingsfrihet vid exempelvis människorov, olaga frihetsberövande, försättande i nödläge, olaga tvång samt rån och utpressning. Angrepp mot *frid* avser främst angrepp mot enskilds rätt att vara i fred och hålla sitt privatliv okänt för andra. Exempel på brott som

¹¹⁰ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 61.

¹¹¹ Prop. 2000/01:68 s. 49.

¹¹² Ibid.

¹¹³ RH 1994:137.

¹¹⁴ Prop. 2000/01:68 s. 49 samt BrOM:s beslut, dnr. 11010/05.

¹¹⁵ Prop. 2000/01:68 s. 65.

¹¹⁶ Det följande baseras om inte annat framgår på prop. 2000/01:68 s. 64 f.

¹¹⁷ NJA 1997 s. 315, och NJA 1997 s. 572, för vilka det redogörs närmare för nedan i avsnitt 5.1.2.

innebär ett angrepp på annans frid är olaga hot, ofredande, hemfridsbrott, brytande av post och telehemlighet, intrång i förvar samt hot mot tjänsteman och övergrepp i rättsak under förutsättning att angreppet innefattar hot. Även framkallande av fara för annan kan innefatta angrepp mot annans frid under förutsättning att den skadelidande i särskild grad är berörd av brottet samt att gärningsmannen medvetet utsatt en eller flera personer för fara. Detta gäller även brott som innefattar framkallande av fara för annan så som mordbrand och andra allmänfarliga brott. Angrepp mot *ära* avser slutligen angrepp riktade mot enskilds anseende eller självkänsla. Exempel på detta är förtal samt mened om gärningsmannen haft uppsåt att skada en person. Detta gäller även falskt eller obefogat åtal samt falsk eller obefogad angivelse.

5.1.2 Uppsåt eller oaktsamhet

För att en persons människovärde skall kunna anses kränkt av en gärning krävs som regel att denna varit uppsåtlig.¹¹⁸ När det gäller gärningar utan uppsåt talar rättspraxis för att oaktsamhetsbrott kan vara grund för ett kränkingsersättningsanspråk när den oaktsamma gärningen närmar sig en uppsåtlig handling. Detta gäller de fall där den oaktsamma handlingen får samma kränkande innebörd av offrets integritet som vid ett avsiktligt angrepp.¹¹⁹ Detta behandlas av HD i NJA 1997 s. 315.

I detta rättsfall yrkade Michael N-S kränkingsersättning enligt 1 kap. 3 § SkL av Peter J som i tidigare lagakraftvunnen dom fällts till ansvar för grovt rattfylleri, grovt vållande till kroppsskada samt smitning. Peter J körde bil i berusat tillstånd och utan att bromsa eller väja undan körde han på Michael N-S bakifrån när denne gick vid väggkanten. Michael slungades upp mot vindrutan och föll sedan medvetlös till marken där han blev liggande. Detta varpå Peter J i hög hastighet lämnade olycksplatsen. Michael N-S blev genom olyckan svårt invalidiserad. HD ställde sig frågan om vållande till kroppsskada som är ett oaktsamhetsbrott ensamt eller tillsammans med annat brott kan leda till skadeståndsskyldighet för kränkning.

HD påpekade att det i ordalydelsen, i den då gällande bestämmelsen, i 1 kap. 3 § SkL hänvisas till reglerna om personskada varför bestämmelsen i och för sig skulle kunna vara tillämplig även på oaktsamhetsbrott. Men HD menade också att det, i uppräknningen av brotten i bestämmelsen, inte finns annat än uppsåtliga brott angivna. I förarbetena framhålls dock att listan inte gör anspråk på att vara uttömmande. Vidare påpekade HD att det i lagmotiven¹²⁰ framgår att det ankommer på domstolarna att avgöra hur långt man bör sträcka sig när det gäller att ingripa med skadeståndsansvar mot straffbara handlingar som innefattar angrepp på den personliga integriteten. HD refererade vidare till delbetänkandet ”Ersättning för kränkning genom brott” där kommittén om ideell skada framhåller att det avgörande inte är till

¹¹⁸ NJA 1997 s. 315.

¹¹⁹ NJA 1997 s. 315 och NJA 1997 s. 572.

¹²⁰ Prop. 1972:5 s. 570 f.

vilken brottstyp en straffbar gärning närmast kan hänföras utan viktigare om brottet angriper ett intresse bestämmelsen avser att skydda.¹²¹

Vidare uttalade HD: *"I sakens natur ligger att det, för att en gärning skall kunna i egentlig mening kränka någons människovärde, som regel måste förutsättas att handlandet skett med uppsåt. Undantagsvis kan emellertid omständigheterna i ett fall, då en skadevällare gjort sig skyldig till grov vårdslöshet, vara så försvårande att hans handling närmar sig en uppsåtlig gärning och därför kan ha samma kränkande innebörd som ett avsiktligt angrepp på den skadelidandes integritet."*¹²²

HD förklarade vidare att Peter J genom grov vårdslöshet orsakat Michael N-S synnerligen omfattande kroppsskador. Peter J har alkoholberusad kört in i Michael N-S och sedan fortsatt sin färd utan att stanna trots att Peter J måste ha insett att Michael N-S kunde ha blivit svårt skadad. Handlingarna var enligt HD sådana att de varit ägnade att kränka offrets människovärde, varför Peter J dömdes till skyldighet att utge kränkingsersättning enligt 1 kap. 3 § SkL.

Denna dom var sedan vägledande för ett kränkingsersättningsanspråk i NJA 1997 s. 572. En polisman skadades här av en gärningsman som med sin bil kört på och klämt polismannen mellan dennes bil och bildörr. Gärningsmannen hade, ansåg HD, även om han inte haft för avsikt att döda eller skada polismannen varit medveten om risken att denne hade kunnat bli dödad eller allvarligt skadad. Att polismannen inte blivit svårare skadad beror endast på tillfälligheter. Gärningsmannens handlande har, menade HD, varit avsett att kränka polismannens människovärde och angreppet sträcker sig långt utöver vad en polisman i tjänsten får vara beredd att tåla. Detta trots att brotten som innefattar den allvarliga kränkningen varit oaktsamhetsbrott i form av grov vårdslöshet i trafik och vållande till kroppsskada. Omständigheterna har i detta fall varit sådana att skadevällarens handlingar haft samma kränkande innebörd som ett avsiktligt angrepp på den skadelidandes integritet.¹²³

5.2 Allvarlig kränkning

Förutom att en gärning, för att den skall berättiga till kränkingsersättning, skall vara föranledd av ett brott skall kränkningen vara allvarlig. Detta allvarlighetsrekvisit fanns ej uttryckligen i den tidigare lagregeln i 1 kap. 3 § SkL. Däremot var detta i realiteten ett krav redan då.¹²⁴ Om en kränkning inte är allvarlig anses kränkningen inte heller ha orsakat något lidande och lidande var ju ett rekvisit i 1 kap. 3 § SkL.¹²⁵ Motsvarande resonemang idag torde utmyнна i att en kränkning som inte är allvarlig inte heller innebär

¹²¹ SOU 1992:84 s. 265.

¹²² NJA 1997 s. 315, cit. s. 322.

¹²³ NJA 1997 s. 572.

¹²⁴ Prop. 2000/01:68 s. 49. Se även angående förenlighet med EKMR ovan i avsnitt 5.

¹²⁵ Prop. 2000/01:68 s. 49 f.

någon skada. Då någon ändring av rättsläget inte skett genom denna ändring torde äldre rättspraxis fortsatt vara behjälplig i fråga om en kränkning av något slag skall berättiga ersättning.¹²⁶ För att bedöma om en kränkning är allvarlig skall samtliga omständigheter som omger kränkningen i varje enskilt fall beaktas.¹²⁷ Några bagatellartade kränkningar kan alltså inte medföra ersättning och BrOM har i praxis uttalat att en allvarlig kränkning inte kan uppskattas till ett lägre belopp än 5000 kronor.¹²⁸ I motiven finns en del uttalanden som ger viss vägledning angående vad som är att betrakta som allvarliga kränkningar.¹²⁹ Sexualbrott anses regelmässigt vara en allvarlig kränkning med undantag för sådant sexuellt ofredande som endast består i att någon blottar sig. Likaså de flesta våldsbrott anses medföra en allvarlig kränkning.

Huvudprincipen lyder att ringa våld i det flesta fall inte utgör en så allvarlig kränkning av den personliga integriteten att ersättning bör komma ifråga. När det dock gäller ringa fall av misshandel bör ersättning kunna utgå om angreppet skett under uppmärksammade former eller med ärekränkande inslag likväl som återkommande våld som därmed kan liknas vid trakasserier.¹³⁰ För våldsamt motstånd gäller att det endast i vissa undantagsfall kan berättiga ersättning.¹³¹ En annan principiell fråga är huruvida gärningsmannens skuld påverkar synen på hur allvarlig en kränkning är. Både regeringen och kommittén för ideell skada menar att graden av kränkning är det avgörande vid bedömningen. Detta innebär att gärningsmannens skuld kan beaktas, men endast i de fall graden av kränkning kan anses ha påverkats härav.¹³²

Till vidare ledning för vad som är att betrakta som en allvarlig kränkning kan 5 kap. 6 § SkL användas. Denna bestämmelse är avsedd att konsulteras vid bestämmandet av ersättningens storlek varför den vittnar om vilka omständigheter som typiskt sett påverkar graden av kränkning.¹³³ Detta innebär att både 2 kap. 3 § och 5 kap. 6 § SkL måste beaktas tillsammans för att avgöra om ersättning skall utgå.¹³⁴ I SkL nämns endast ett urval av en rad omständigheter som bör tas med i bedömningen. Detta av praktiska skäl då det inte är möjligt att räkna upp alla punkter att ta hänsyn till samt att det är upp till rättstillämpningen att avgöra vad som skall beaktas i varje enskilt fall.¹³⁵ Några faktorer av grundläggande karaktär anses dock vara lämpliga

¹²⁶ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 62.

¹²⁷ Prop. 2000/01:68 s. 50.

¹²⁸ Prop. 2000/01:68 s. 65.

¹²⁹ Jfr lagrådets erinran om att detta inte ger någon säkerhet om att det efterföljs, i prop. 2000/01:68 s. 115.

¹³⁰ SOU 1992:84 s. 241 f.

¹³¹ Prop. 2000/01:68 s. 65.

¹³² SOU 1992:84 s. 234 och prop. 2000/01:68 s. 52 samt Conradi, Erland: Preventionen i ersättningsrätten, SvJT 1987 s. 415, jämte Nilsson, Edvard: Ersättningsrätt och ersättningsnivå, NJM 1990, s. 110.

¹³³ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 83.

¹³⁴ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 287.

¹³⁵ Prop. 2000/01:68 s. 52.

att uttrycka i lagtexten. I 5 kap. 6 § SkL¹³⁶ konstateras därför initialt att ersättningen skall bestämmas till vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. Exempelvis sexualbrott samt grova våldsbrott anses till sin art regelmässigt vara allvarliga kränkningar. Kränkningens allvarlighetsgrad påverkas försvårande även av huruvida ett angrepp pågått under ett tidsmässigt utdraget förlopp eller om flera angrepp pågått under en längre tidsperiod. Utöver detta skall särskilt beaktas om handlingen haft förnedrande eller skändliga inslag, detta blir exempelvis särskilt tydligt vid så kallade gruppvåldtäkter. Vidare beaktas om handlingen varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa, vilket innebär att handlingen begåtts med särskild hänsynslöshet eller grymhet som till exempel ofta är fallet vid grova våldsbrott.

Om ett angrepp riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet är detta en omständighet som ökar kränkningens allvarlighetsgrad. Detta gäller bland annat barn, äldre eller personer med handikapp. Även relationen mellan skadelidande och gärningsman kan inverka på bedömningen om handlingen inneburit missbruk av ett beroende eller förtroende förhållande så som relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare eller relationen mellan lärare och barn. Slutligen nämns i 5 kap. 6 § om handlingen varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet. Detta får bäring främst på de fall som innefattar ärekränkingsbrott men kan också gälla misshandel eller ofredande i andras åsyn.¹³⁷ Även yttre omständigheter kan påverka allvarlighetsbedömningen. Exempelvis anses misshandel på enlig plats vara särskilt farligt pga. risken att gärningsmannen skall gå längre. Detta gäller också fall av misshandel i den skadelidandes bostad som anses vara mer kränkande än om det skett på annan plats.¹³⁸

Ett rättsfall som kan exemplifiera en gränsdragning mellan vad som är en allvarlig kränkning och inte är domen T 2198-05 Svea hovrätt¹³⁹ En uppretad person i skrek okvädningsord till en kvinnlig parkeringsvakt samt slängde en P-bot i ansiktet henne. TR dömde mannen genom ”hänsynslöst beteende” för ofredande till 40 dagsböter samt att betala kränkingsersättning om 5000 kr till parkeringsvakten.¹⁴⁰ HovR resonerade däremot annorlunda i skadeståndsdelen. I domen inledde HovR med att påpeka att ofredande i och för sig är ett brott som kan berättiga kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § SkL, om kränkningen varit allvarlig. Hur allvarlig kränkningen är bedöms genom en helhetssyn av samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet. Här hänvisades till 5 kap. 6 § SkL om faktorer för skadeståndets bestämmande som en källa till vägledning vid bedömningen. HovR pekade även på att begreppet skada i huvudsak syftar på objektiva kriterier framför den skadelidandes subjektiva

¹³⁶ Detta stycke baseras i det följande om inte annat anges på Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 291 f.

¹³⁷ Prop. 2000/01:68 s. 52 f.

¹³⁸ SOU 1992:84 s. 235 f. och s. 242.

¹³⁹ Dom 2005-12-13, T 2198-05, Svea hovrätt.

¹⁴⁰ Parkeringsvakter tillhör troligen inte kategorin särskilt utsatta yrkesgrupper. Någon diskussion angående sådan hänsyn nämns heller inte i HovR domskäl. Se avsnitt 6.2 nedan.

upplevelser samt att bagatellartade kränkningar inte bör medföra skadestånd.¹⁴¹ Det var särskilt handlingen där gärningsmannen kastade en p-bot i ansiktet på parkeringsvakten som utgjorde en kränkning menade HovR. Detta brott var dock av relativt lindrig art samt att händelseförloppet varit kortvarigt. Det var inte heller fråga om en handling som haft alltför förnedrande inslag eller varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet. Detta gav sammantaget att kränkningen inte varit så allvarlig att kränkningsersättning borde utgå enligt HovR. I detta fall nämns inte det faktum att den skadelidande var parkeringsvakt till yrket.¹⁴²

Ett annat hänsynslöst beteende som omfattade ofredande men där utfallet blev ett annat åskådliggörs i RH 1989:52 där en berusad man stulit en flickas cykel. En femtonårig flicka som stod vid sin cykel och talade med en kamrat blev skrämmd av två män, som närmade sig dem, då en av männen började skrika åt henne. Hon försökte cykla iväg men blev stoppad av mannen som fick fatt i pakethållaren. Mannen skrek ”Ge mig cykeln annars...”. Flickan slängde då cykeln och sprang livrädd därifrån. Mannen tog cykeln och gav sig av åt ett annat håll. De enda omständigheter som redovisades av HovR till grund för att flickan blivit allvarligt kränkt var flickans och moderns upplysningar om att hon varit mycket uppskakad efter händelsen samt varit rädd för att gå ut. Detta berättigade, ansåg HovR, flickan till skadestånd enligt 1 kap. 3 § SkL för det lidande hon åsamkats.¹⁴³

Det finns i denna dom inga andra redovisade omständigheter som särskilt talar för att kränkningen skulle vara allvarlig annat än de subjektiva uppgifter från offret om hur hon känt sig efter stölden. Frågan är om detta domslut verkligen är väl balanserat med avseende på hur stor vikt som bör läggas vid subjektiv hänsyn till skillnad från att i huvudsak se till objektiva kriterier? Alltså hur allvarlig kränkning detta typiskt sett kan anses vara?¹⁴⁴ Domstolarna kan ta hänsyn till subjektiva kriterier, som intensiteten i den skadelidandes upplevelser, vid bedömningen men då är det främst när kränkningen varit särskilt allvarlig.¹⁴⁵ Frågan är om detta speglar en viss förskjutning av synsättet vid bedömningen sedan år 1989. Hänsyn torde förmodligen ha tagits till den objektiva omständighet att skadelidanden är ett femtonårigt barn. Detta talar för att kränkingsersättning skall utgå enligt 5 kap. 6 § SkL.¹⁴⁶ Något sådant redovisas dock inte i domen. Detta synsätt som funnits i praxis sedan tidigare borde numera vara betydligt tydligare sedan bestämmelsernas nya lydelse i den reformerade SkL från år 2001.

¹⁴¹ Dom 2005-12-13, T 2198-05, Svea hovrätt samt vidare hänvisning till prop. 2000/01:68 s. 65.

¹⁴² Mer angående detta nedan i avsnitt 6.2 samt 6.3.4.

¹⁴³ RH 1989:52.

¹⁴⁴ Prop. 2000/01:68 s. 49.

¹⁴⁵ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 289 samt avsnitt 5.2.1 nedan.

¹⁴⁶ Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 292.

5.2.1 Objektiv bedömning respektive subjektiv hänsyn

Som ovan nämnts skall, för att bedöma om en kränkning är allvarlig, samtliga omständigheter som omger kränkningen i varje enskilt fall beaktas. Att med denna helhetssyn objektivt avgöra hur pass allvarlig en specifik kränkning är, är givetvis vanskligt. Det torde ofta hända att rätten är förpassad till den skadelidandes egna uppgifter. Problemet med detta är att den skadelidandes egna subjektiva upplevelser riskerar få en för stor inverkan på bedömningen. De personliga förutsättningarna hos varje brottsoffer att uttrycka och förmedla hur allvarligt kränkt denne blivit skiftar kraftigt från person till person. Därtill kan läggas risken att personer medvetet överdriver sina känslor eller bara det faktum att olika människor uppfattar händelser på mycket skiljda vis.¹⁴⁷

Utgångspunkten vid prövning av hur allvarlig en kränkning är skall vara en skönmässig bedömning, baserad på förhärskande etiska och sociala värderingar.¹⁴⁸ Det som främst skall styra bedömningen är alltså vilken kränkning som typiskt sett kan anses ha uppkommit.¹⁴⁹ Detta ger att tyngdpunkten skall ligga vid rättens, av objektiva faktorer styrda, helhetssyn av angreppet och att offrets subjektiva redogörelse i mindre utsträckning påverkar allvarlighetsgraden i kränkningen.¹⁵⁰ Detta hindrar inte att offrets subjektiva upplevelse av kränkningen i undantagsfall fall kan ges avgörande hänsyn.¹⁵¹ Ett tydligare objektivt betraktelsesätt leder till att schabloner i stor utsträckning med fördel kan användas. I ett fall från år 1991 motiverade två skiljaktiga justitieråd behovet av en schabloniserad bedömning med avseende på mindre risk för godtyckliga och därigenom alltför varierande ersättningar samt en för de skadelidande gynnsam, snabbare skadereglering.¹⁵²

Om ett angrepp i ett enskilt fall kan anses vara särskilt allvarligt eller i ett annat betydligt lindrigare än normalt, kan dessa omständigheter bädda för avvikelser från en mer schabloniserad bedömning. Exempel på detta har givits av HD i ett fall där en kvinna förolämpats genom att kallas "svartskalle". Kvinnan hade relativt nyligen kommit till Sverige som flykting och hade bland annat suttit fängslad av politiska skäl i sitt hemland. Kvinnan ansågs därför särskilt illa drabbad av angreppet. HD menade att det är många flyktingar som råkat ut för liknande svårigheter varför det var förutsebart att kvinnan skulle kunna såras djupt av det kränkande tillmälet. I detta fall där den tilltalade kunnat räkna med effekten av angreppet, måste detta kunna beaktas vid bedömningen av graden av kränkning. HD ansåg

¹⁴⁷ SOU 1992:84 s. 233 samt prop. 2000/01:68 s. 51.

¹⁴⁸ SOU 1992:84 s. 233.

¹⁴⁹ Prop. 2000/01:68 s. 51.

¹⁵⁰ Jfr NJA 1999 s. 441.

¹⁵¹ SOU 1992:84 s. 233 f.

¹⁵² NJA 1991 s. 766 samt jfr Bengtsson, Strömbäck: Skadeståndslagen, s. 288.

därför att förolämpningen innebar en så allvarlig kränkning att skadestånd enligt dåvarande 1 kap. 3 § SkL skulle utgå.¹⁵³

5.2.2 Provokation eller eget risktagande

Vid bedömningen av relevanta omständigheter på skadelidandesidan aktualiseras frågan om offrets eget uppträdande vid skadetillfället. För att ett angrepp skall anses vara en allvarlig kränkning av den personliga integriteten krävs att den skadelidande i någon mån värnar om sin integritet. Detta innebär att den som inleder ett handgemäng, och därmed utsätter sig för större risk att själv mötas av våld, inte åtnjuter skydd i samma utsträckning som någon som inte agerat provokativt. Den skadelidande kan i dessa fall till viss del anses ha givit upp kravet på respekt för sin personliga integritet.¹⁵⁴

Om den skadelidande genom sitt handlande alltså provocerar fram ett brottsligt angrepp genom exempelvis misshandel eller hot som inte är betrakta som allvarligt i förhållande till provokationen, är denne inte berättigad ersättning. Om den skadelidande däremot utsätts för ett allvarligare våld som inte står i rimlig proportion till provokationen kan det vara fråga om en allvarlig kränkning som berättigar ersättning.¹⁵⁵ Ett exempel på att detta resonemang vore en rimlig följd ges av kommittén om ideell skada och beskriver den situation där den skadelidande utdelar en knuff för att sedan bli allvarligt knivskuren. Här bör den skadelidande ersättas trots den initiala knuffen.¹⁵⁶ Detta exempel kan dock kontrasteras med ett fall från år 1995 där ett motsvarande resonemang gav ett omvänt resultat. En medhjälpare till ett väpnat butiksran blev, i samband med ett ran, skjuten av en person som inte handlade i nödvärn vid tidpunkten för skottet. Medhjälparen tillerkändes ingen kränkingsersättning. HD menade att rånaren inte kunde få kränkingsersättning enligt dåvarande 1 kap. 3 § SkL med hänsyn till att dennes medverkan som bilförare i rånet inneburit att hans personliga integritet inte utsatts för en allvarlig kränkning.¹⁵⁷ Kränkningen han utsattes för genom skottet tycks alltså inte ha varit tillräckligt allvarlig i förhållande till den provokation hans medverkan i rånet innebar.

Även om den skadelidande inte agerat provocerande kan det förhållande att skadelidanden gjort ett medvetet risktagande indikera att denne inte fullt ut värnar om sin personliga integritet som brukligt är. Ett risktagande kan därför innebära att en kränkning anses vara mindre allvarlig.¹⁵⁸ Den skadelidandes eget uppträdande aktualiseras främst vid mindre grova brott

¹⁵³ NJA 1989 s. 374 samt jfr prop. 2001/68 s. 52.

¹⁵⁴ Prop. 2000/01:68 s. 52.

¹⁵⁵ Hellner, Radetzki: Skadeståndsrätt, s. 82 samt prop. 2000/01:68 s. 65.

¹⁵⁶ SOU 1992:84 s. 243.

¹⁵⁷ NJA 1995 s. 661.

¹⁵⁸ Prop. 2000/01:68 s. 52 samt Mannelqvist: Brottoffers möjlighet till upprättelse och kompensation vid kränkning, JT 2005/06, s. 797 f.

så som lindrigare våldsbrott, ofredanden och ärekränkingsbrott. Den skadelidandes uppträdande vid sexualbrott, eller när män utsätter kvinnor för allvarliga våldsbrott, skall som regel sakna betydelse.¹⁵⁹

Hovrätten över Skåne och Blekinge menade i en dom från år 2006 att kränkingsersättning överhuvudtaget inte kan jämkas på grund av medvållande från den skadelidande.¹⁶⁰ Den tilltalade dömdes i första instans för misshandel men invände att han uppfattat sig vara provocerad. TR jämkade på denna grund det yrkade beloppet på 5000 kr till 3000 kr i kränkingsersättning. HovR menade att det inte finns några lagliga möjligheter att jämka kränkingsersättning för medvållande. Den skadelidandes uppträdande får istället betydelse för frågan om det överhuvudtaget föreligger en ersättningsgill kränkning. Detta i betydelsen, för bedömningen av spörsmålet, om kränkningen är tillräckligt allvarlig i förhållande till en situation där en skadelidande värnar om sin personliga integritet i skälig mån. HovR uttalade att det saknar principiell betydelse hur gärningsmannen upplevt situationen. Detta gav att oavsett om den skadelidandes uppträdande, om vilket parterna inte är överens, förhöll sig på det vis gärningsmannen uppger är omständigheterna i samband med det aktuella brottet sådana att den skadelidande utsatts för en så allvarlig kränkning att ersättning skall utgå menade HovR.¹⁶¹ Detta överensstämmer även med uttalanden i förarbetet till 2001 års lagändring att jämningsregeln i 6 kap 1 § inte längre omfattar kränkingsersättningsfallen då frågan om den skadelidandes eget handlande redan beaktats vid frågan om det föreligger en ersättningsgill kränkning eller ej.¹⁶²

5.2.3 Privat sfär och personlig integritet

Detta avsnitt syftar främst till att åskådliggöra att kränkningar av olika slag inte endast värderas genom deras gravhet i form av grövre våld, hänsynslösare ofredanden eller allvarligare hot. Även det kränkande angreppets riktning har i någon mening betydelse för hur allvarligt det skall anses vara. Detta spelar en särskild roll för innehavare av riskyrkens möjligheter till kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § SkL. För att göra denna distinktion tydlig redan i inledningen till ämnet väljer jag att exemplifiera denna omständighet med ett exempel utan kopplingar till yrkesriskens förutsättningar.

I ett rättsfall från Hovrätten över Skåne och Blekinge år 2006 framgår att två unga män kommit ihop sig på en dansrestaurang. En av männen, GA, tar sig med handen i sitt nakna skrev varpå han stryker samma hand över ansiktet på den andre, JE. Denna händelse följs av ett tumult som leder till att båda männen döms för misshandel i TR. I fråga om skadestånd i form av kränkingsersättning gör HovR följande bedömning: ”*Den kränkning som*

¹⁵⁹ Prop. 2000/01:68 s. 65 f. samt prop. 1998/99:41 s. 17.

¹⁶⁰ Dom 2006-03-10, T 264-05, Hovrätten över Skåne och Blekinge.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Prop. 2000/01:68 s. 50 f.

*GA genom sitt i hög grad förnedrande och skymfliga handlande har utsatt JE för är enligt hovrättens mening så allvarlig att skadestånd bör utgå (jfr NJA 2005 s. 738)."*¹⁶³ I domen hänvisar alltså HovR till NJA 2005 s. 738, men ger ingen närmare redogörelse för resonemanget.¹⁶⁴

Vad som dock enligt min mening i detta fall framgår tydligt är hur domstolen lägger vikt vid huruvida den privata sfären särskilt drabbas av detta förnedrande angrepp. Här är det inte den rent fysiska behandlingen att med öppen hand stryka någon i ansiktet som är det avgörande. Detta kan säkert vara både otrevligt och oönskat att utsättas för men det är trots allt det faktum att gärningsmannen tydligt först gnuggat sin handflata i sitt nakna skrev som gör handlingen särskilt förnedrande. Detta kan sägas skapa en högst frånstötande intimitet med gärningsmannens könsdelar vilket otvivelaktigt utförs för att förnedra och äckla den skadelidande. Ett slagsmål och det våld som i ett sådant är vanligt förekommande kan givetvis ofta innebära allvarliga kränkningar men inte riktigt med samma riktning mot den innersta privata sfären som angreppet i detta fall gjorde.

¹⁶³ Dom 2006-06-14, B 3123-05, Hovrätten över Skåne och Blekinge, cit. s. 4.

¹⁶⁴ Se angående NJA 2005 s. 738 nedan i avsnitt 6.3.1.

6 Kränkningersättning och yrkesrisk

6.1 Särskilt utsatta yrkesgrupper

Vad är ett riskutsatt yrke?

Av de yrken, som kvalificerar sig att ingå i den kategori av arbeten där risken för att utsättas för kränkande angrepp innebär en förhöjd toleranströskel, nämns i förarbetena följande; poliser, ordningsvakter, skötare i psykiatrisk vård och kriminalvårdare.¹⁶⁵ Gemensamt för dessa grupper är att de i sitt arbete till viss del riskerar att utsättas för våld och hot. Detta gäller i och för sig även andra yrken där personal riskerar att komma i kontakt med kränkingsbenäget klientel. Exempelvis riskerar bank och butikspersonal att utsättas för rån i större utsträckning än andra. En viktig skillnad är dock att de förstnämnda yrkesgrupperna i sina yrkesroller har till uppgift att ta hand om gärningsmännen till följd av dennes agerande. Detta skall alltså skiljas från en förhöjd risk att i yrket "utsättas" för dessa våldsverkare som i exemplet med bank- och butikspersonalen. Det faktum att vissa yrkesgrupper får finna sig att bära en del av risken för kränkande angrepp beror alltså på att risken är kopplad till att arbetet innebär att "ta hand om" dessa gärningsmän.¹⁶⁶

I NJA 1994 s. 395 fastslog HD att poliser får anses ha en högre toleranströskel i förhållande till angrepp mot sin personliga integritet.¹⁶⁷ Att dessa principer gäller även ordningsvakter görs gällande i RH 2001:40. HovR menar att det av rättspraxis framgår att en polisman i tjänsten måste vara beredd att mötas av visst våld och därför ha en större mental beredskap inför detta än andra. Detta synsätt måste gälla även en ordningsvakt under dennes myndighetsutövning.¹⁶⁸

Det finns även andra yrkesgrupper som, enligt kommittén för ideell skada, i allmänhet bör få finna sig i att tåla mer än andra. Denna andra grupp av yrkeskategorier är exempelvis socialsekreterare, biljettkontrollanter, parkeringsvakter, delgivningsmän och utmättningsmän. Dessa yrkeskategorier har det gemensamt att de alla omfattar befattningsinnehavare som i sin yrkesutövning kan förvänta sig ett visst motstånd.¹⁶⁹ Enligt min mening torde detta främst vara av avgörande betydelse i de sammanhang där dessa yrkesgrupper har makt att fatta beslut som berör enskilda människor personligen. Detta kan vara beslut som får ekonomisk eller rättslig inverkan på dessa privatpersoner av omfattande

¹⁶⁵ SOU 1992:84 s. 244, NJA 1994 s. 395, RH 2001:40 och RH 1995:151.

¹⁶⁶ Jfr Andersson, Håkan: Kränkningersättning, 4.5 samt SOU 1992:84 s. 245.

¹⁶⁷ Se vidare angående detta i avsnitt 6.2 nedan.

¹⁶⁸ RH 2001:40.

¹⁶⁹ SOU 1992:84 s. 245.

betydelse beroende på deras individuella livssituation. Att detta kan orsaka konflikter som i sin tur leder till kränkningar är inte orimligt att tänka sig.

Frågan är dock huruvida dessa yrkesgrupper verkligen har en yrkesroll som kräver något allvarigare kränkningar för att den utsatte skall vara berättigad till kränkingsersättning? I ett färskt hovrättsfall ansåg Hovrätten över Skåne och Blekinge att yrkesgruppen parkeringsvakter inte är ett sådant riskutsatt yrke där någon högre toleranströskel gentemot angrepp gäller.¹⁷⁰ Fallet gällde en parkeringsvakt som i samband med att han bötfällde en bilist för felparkering blev slagen av bilisten med öppen hand i ansiktet så att han tappade sin uniformsmössa. Parkeringsvakten blev dessutom hotad av bilisten som hävdade att han skulle köra över parkeringsvakten om han fick tillfälle.

I TR dömdes gärningsmannen för våld mot tjänsteman samt hot mot tjänsteman. Skadestånd för sveda och värk tillerkändes parkeringsvakten. Kränkingsersättning tilldömdes däremot ej då TR menade att parkeringsvakten i form av sin yrkesroll måste *”inneha en större mental beredskap att möta obehagligheter från den bilkörande allmänheten”*.¹⁷¹ HovR var dock av uppfattningen att parkeringsvakter inte måste ha en viss högre mental beredskap att mötas av våld eller hot om våld under sin tjänsteutövning.¹⁷² Med anledning av denna dom anser jag att rättsläget är osäkert vad gäller parkeringsvakter och de övriga yrkesgrupperna i denna andra kategori. Utan någon praxis från HD i frågan verkar denna hovrättsdom strida mot de uppfattningar som uttalas av kommittén för ideell skada.¹⁷³ Gemensamt för både första och andra gruppen av yrkeskategorier är att de redan till viss del omfattas av ett juridiskt skydd genom den lagstiftning som kriminaliserar fysiskt motstånd mot dessa yrkesutövare i sin myndighetsutövning i form av bl.a. våld mot tjänsteman eller våldsamt motstånd.¹⁷⁴ Detta torde enligt min mening vara ett skäl till varför de kan krävas att de får tåla aningen allvarigare angrepp för att tillerkännas kränkingsersättning.

En avgörande skillnad mellan den första gruppen, poliser, väktare samt personal inom psykiatrisk vård och kriminalvård, gentemot den andra gruppen, exempelvis socialsekreterare och parkeringsvakter är, enligt min mening, vilka befogenheter yrkesutövarna har i tjänsten. I RH 1995:151 poängteras hur behandlingsassistenter på ett så kallat § 12-hem har långtgående befogenheter som bland annat innebär att de kan hindra intagna att lämna hemmet, utföra kroppsbesiktningar samt i övrigt utföra och verkställa begränsningar i de intagnas rörelsefrihet i den mån det är nödvändigt för vårduppdraget.¹⁷⁵ Dessa befogenheter är huvudskälet till varför de får antas tillhöra gruppen riskutsatta yrkesutövare. Befogenhet att

¹⁷⁰ Dom 2007-03-22, B 492-06, Hovrätten över Skåne och Blekinge.

¹⁷¹ Dom 2006-02-01, B 6640-05, Malmö tingsrätt, cit. s. 4.

¹⁷² Dom 2007-03-22, B 492-06, Hovrätten över Skåne och Blekinge.

¹⁷³ SOU 1992:84 s. 245.

¹⁷⁴ 17 kap. 1 § BrB respektive 17 kap. 3 § BrB.

¹⁷⁵ RH 1995:151.

utöva någon form av våld är därför enligt mig den viktigaste och mest tydliga skiljelinjen mellan vilka yrkeskategorier som kan anses tillhöra de särskilt utsatta yrkesgrupperna.

Huvudregeln för de yrkesutövare som trots allt kvalificeras som riskutsatta är att anledningen att räkna med att möta våld eller hot skapar en psykologisk beredskap. Denna beredskap leder till att varje kränkande angrepp inte kan medge rätt till kränkningsersättning. Om ett angrepp däremot går utöver vad som rimligen kan anses tillhöra yrket, är det att anse så som riktat mot den privata sfären och den skadelidande skall då vara berättigad till ersättning.¹⁷⁶

6.2 Yrkesriskens restriktiva verkan

Om en person i sin tjänsteutövning blir utsatt för ett brottsligt angrepp av kränkande art kan det, för rätten till kränkningsersättning, spela en avgörande roll vad personen i fråga har för yrke. När det gäller frågan huruvida ett visst angrepp utgör en allvarlig kränkning har det alltså betydelse i vilken egenskap den skadelidande blivit kränkt.¹⁷⁷ Lagstiftaren hänvisar i detta avseende till gällande rätt.¹⁷⁸

Alla yrken, precis som livet i övrigt, är förenade med risker av olika slag. Vissa yrken innebär en betydligt förhöjd risk för faror och psykiska påfrestningar. Den förhöjda risken för angrepp kan i någon mening vara orsaken till att yrket överhuvud har kommit att existera. Riskutsatta yrkesinnehavarna får av denna anledning till viss del räkna med att de i tjänsten kommer att mötas av kränkande angrepp mot sin person.¹⁷⁹ Lagstiftaren beskriver detta som att anledningen att räkna med att mötas av angrepp i arbetet, och den beredskap som följer därav, ger att det ligger i sakens natur att det krävs något mer än normalt för att en ersättningsbar kränkning skall kunna konstateras.¹⁸⁰ Detta fastslås även av HD i NJA 1994 s. 395. I detta fall handlade det om två polismän, en man och en kvinna, som inhämtat en man, K, till polisstationen för att verkställa ett beslut om avvisning från Sverige mot honom. I polishusets garage flydde K ut på gården, men hindrades att ta sig vidare av en grind mellan gården och gatan.

Den kvinnliga polisen tog upp jakten och fick tag i KK:s kläder när denne försökte klättra över grinden och drog ner honom. I det tumult som sedan följde knivhöggs polisen i kinden, i armen och längs ena benet innan hennes kollega samt två ur garagepersonalen hunnit till undsättning. Fler knivhugg utdelades men skadade då endast polisens kläder. HD resonerade om i vilken mån hänsyn skulle tas till att skadelidanden var polis och vid skadetillfället var i tjänst. HD menade att poliser i tjänst utsätts för särskilda

¹⁷⁶ Prop. 2000/01:68 s. 66.

¹⁷⁷ Prop. 2000/01:68 s. 50.

¹⁷⁸ NJA 1994 s. 395.

¹⁷⁹ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 92.

¹⁸⁰ Prop. 2000/01 s.50.

risker att möta hot och våld och anförde att lagstiftaren får ta hänsyn till detta i utformningen av lagregler som styr polisens befogenheter osv. Enligt SkL skall de bedömningar som får göras vid fall av angrepp i tjänsten följa vanliga principer utan att några särbehandlingar avsetts av lagstiftaren. HD påpekade dock att kränkingsersättning inte kan utgå vid varje våldshandling. Istället måste en undre gräns råda. *”En polisman måste vara beredd på att mötas med visst våld och ha en större mental beredskap inför detta än andra”*¹⁸¹. HD etablerade i detta rättsfall en rättslig ”tröskel” som måste passeras. När denna passerats skall dock yrkespersoner erhålla ersättning på lika villkor som andra skadelidande. I fall av ofredande, ringa misshandel eller misshandel av normalgraden jämkades summorna tidigare ned av underrätter och BrOM¹⁸² med avseende på yrkesrisk, inte sällan till noll. Detta ersattes härmed med en undre gräns, fungerande som en tröskel, som måste överskridas för att kränkingsersättning skall kunna utgå.¹⁸³

I 2 kap. 3 § SkL finns alltså ingen uttalad särbehandling av personer i riskutsatta yrken. Detta är istället något som genom principiella motivuttalanden i förarbeten utarbetats i domstolspraxis till etablerade rättsprinciper.¹⁸⁴ Huvudprincipen när det gäller kränkingsersättning och yrkesrisk är att det krävs en allvarligare kränkning än normalt för att personer i riskutsatta yrken skall berättigas kränkingsersättning.¹⁸⁵ HD uttryckte i anslutning till detta att *”En prövning måste ske av omständigheterna i varje enskilt fall, med utgångspunkt i att polismannen inte varit skyldig att tåla det inträffade”*¹⁸⁶

Ett annat rättsfall där yrkesriskens högre toleransnivå diskuteras är RH 2001:40. En ordningsvakt hade i samband med ett omhändertagande blivit skullad i ansiktet så att blodvite uppkommit. Den omhändertagne gärningsmannen dömdes för våld mot tjänsteman. Angreppet medförde smärta, svullnad och sårskador i näsa och mun för ordningsvakten och tvingade honom till vila under en vecka. Han var under denna tid illamående. HovR erinrade om att våld mot tjänsteman, om det inte är ringa, typiskt sett innefattar en allvarlig kränkning. En ordningsvakt måste dock i tjänsten räkna med att mötas av visst våld samt ha en större mental beredskap för detta än andra. Den behandling ordningsvakten i detta fall utsatts för i sin yrkesverksamhet var trots den ökade beredskapen inte sådan att den skulle behöva tålas ansåg HovR. Skallningen var avsiktlig, relativt kraftig och medförde blodvite samt inträffade när ordningsvakten inte var uppmärksam på gärningsmannen. Mot bakgrund av detta menade HovR att ordningsvakten var berättigad kränkingsersättning.¹⁸⁷ Här framgår alltså hur ett något grövre våld passerar yrkesriskens högre toleranströskel. Också

¹⁸¹ NJA 1994 s. 395, cit. s. 404.

¹⁸² Detta gäller även BrOM:s föregångare Brottskadenämnden.

¹⁸³ Jfr angående jämkning SOU 1992:84 s. 140 och s. 244.

¹⁸⁴ SOU 1992:84 s. 140 och s. 371.

¹⁸⁵ NJA 1994 s. 395 och NJA 1999 s. 725.

¹⁸⁶ NJA 1994 s. 395, cit. 404.

¹⁸⁷ RH 2001:40.

det faktum att ordningsvakten överraskades av angreppet har betydelse för bedömningen.¹⁸⁸

I NJA 2005 s. 738 tillämpade HD för första gången kränkingsersättningsbestämmelserna i nya 2 kap. 3 § SkL på ett fall med yrkesriskperspektiv. Domen beslutades i plenum och bröt den tidigare rådande praxisen på området, där ett mycket likartat fall var vägledande.

I detta tidigare vägledande fall, NJA 1999 s. 725, omhändertogs en man utanför en krog. Mannen sattes i en polisbil och spottade där mot en polisman så att spottet träffade dennes axel och stänkte upp i hans ansikte. När den omhändertagne mannen därefter leddes in i arresten på polisstationen spottade han samma polisman rakt i ansiktet. Mannen dömdes i TR för ofredande enligt 4 kap. 7 § BrB. Frågan i HD var huruvida kränkningen var tillräckligt allvarlig för att berättiga ersättning för lidande enligt dåvarande 1 kap. 3 § SkL. HD hänvisade i domen till NJA 1994 s. 395 och påpekade att en polisman i tjänsten måste vara beredd att mötas med ett visst mått av våld och ha högre mental beredskap för detta än andra. Varje våldshandling kan därför inte berättiga kränkingsersättning utan istället måste någon undre gräns gälla.¹⁸⁹

NJA 1994 s. 395 gällde misshandel men synsättet gäller även vid ofredanden som i detta fall menade HD. En majoritet av tre justitieråd enades om att ofredandet polismannen utsatts för i samband med omhändertagandet av gärningsmannen inte kunde anses vara en så allvarlig kränkning att ersättning därför skulle utgå enligt 1 kap. 3 § SkL. Två ledamöter var skiljaktiga och menade att *"I förevarande fall, där en polisman blivit spottad rakt i ansiktet, är kränkningen sådan att ersättning bör utgå enligt 1 kap. 3 § SkL"*.¹⁹⁰ Majoriteten och minoriteten var alltså fullkomligt överens, förutom att tre ledamöter gentemot två ansåg att kränkningen hamnade under respektive över den gräns för vad som är att anse som tillräckligt allvarligt för att kränkingsersättning skall utgå i beaktande av yrkesrisken. Någon skillnad i resonemanget om varför kränkningen hamnar under eller över gränsen ges inte. Detta torde enligt min mening innebära att den kränkning varom här är fråga ligger mycket nära skiljelinjen för vad som är en tillräckligt allvarlig kränkning för att ersättning skall kunna utgå eller ej.

Genom HD:s dom den 14 november 2005¹⁹¹ förskjuts praxisen på området en aning. Rättsfallet innebar att den, ovan refererade, tidigare gällande praxis till viss del ändrades. I domen påpekas att restriktiviteten för ersättning i samband med yrkesrisk inte är ämnad att dras så långt att den personliga integriteten hamnar i bakgrunden. Ersättning bör ofta kunna ges trots att det ingår i en persons normala yrkesutövning att hantera stökiga och våldsamma personer om denne i sitt arbete utsätts för en brottslig kränkning

¹⁸⁸ Se angående detta vidare i avsnitt 6.3.2.

¹⁸⁹ NJA 1994 s. 395.

¹⁹⁰ NJA 1999 s. 725, cit. s. 729.

¹⁹¹ NJA 2005 s. 738.

som är skymflig och direkt angriper den privata sfären.¹⁹² Om ett kränkande angrepp är särskilt personligt eller av särskilt allvarligt slag tar de allra flesta människors illa vid sig. Personer med särskilt riskfyllda yrken har alltså i juridisk mening en högre toleranströskel än övriga, men när denna tröskel överskridits skall skyddet för den personliga integriteten i ovan nämnda lagrum ge dem ett övergripande allmänmänskligt stöd på samma nivå som alla andra när de blivit allvarligt kränkta.¹⁹³ De sätt på vilket HD i domen resonerar angående kränkingsersättning och yrkesrisk är intressant ur ett flertal perspektiv på detta område. Av denna anledning refereras detta rättsfall betydligt fylligare med hopp om att göra de efterföljande diskussionerna mer greppbara och intressanta.

6.2.1 Särskilt om domskälen i NJA 2005 s. 738

Den 1 februari 2003 slängdes M.A.G ut från en dansrestaurang. Den unge mannen hade varit i slagsmål och åtalades sedermera för misshandel samt ofredande alternativt förgripelse mot tjänsteman och våldsamt motstånd. Målsäganden, polismannen SJ, redogjorde för händelseförloppet enligt följande: Utanför restaurangen träffade SJ den tilltalade M.A.G och gjorde bedömningen att M.A.G inte kunde lämnas kvar på platsen då han var berusad samt negativt inställd till avvisningen. SJ samt dennes kollega beslutade därför att ta med M.A.G i bilen och köra honom hem. M.A.G blev upprörd och protesterade mot polismännen varför dessa istället beslutade att omhänderta M.A.G enligt lag (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m. och istället ta med honom till arresten. Under färden till stationen klagade M.A.G över ont i näsan, han hade även blod på händerna. När ekipaget anlände till arrestlokalen började M.A.G kalla SJ för fula ord, främst könsord. M.A.G blev även våldsam och rusade mot SJ. SJ fick i detta skeende tag i M.A.G:s högra arm varvid denne spottade SJ rakt i ansiktet på någon decimeters avstånd. Spottet var blodblandat och rann ner över ansiktet. Tillsammans lyckades tre poliser föra in M.A.G in i en cell där han avvisiterades.

M.A.G å sin sida redogjorde för hur han togs med i bilen för att skjutas hem men istället kördes till stationen. Under färden svarade M.A.G på SJ:s kollegas frågor varpå SJ ursinnigt skrek till M.A.G att han inte fick tala i bilen. Vid polisstationen hade M.A.G varit lugn och gav inte SJ några fula tillmälen. M.A.G berättade att han varit på väg att ta av sig sin jacka när SJ grep tag i hans högra arm och armbågade honom på näsan flera gånger. M.A.G spottade då på SJ för att denne slagit honom. Han blev därefter slagen och nedtagen på marken av flera poliser. M.A.G gjorde inget motstånd och heller ingen anmälan då detta skulle ha varit resultatlöst menade han.

¹⁹² NJA 2005 s. 738 samt prop. 2000/01:68 s. 66. Se närmare angående detta nedan i avsnitt 6.3 och 6.3.1.

¹⁹³ NJA 1994 s. 395, HD slår här fast att när gränsen passeras för vad en polisman i tjänsten får anses vara beredd att tåla med anledning av sitt yrke skall ersättning till denne inte generellt sättas till ett lägre belopp än till ett annat brottsoffer.

TR dömde M.A.G för ofredande men menade att någon kränkingsersättning enligt rådande praxis inte skulle tilldömas SJ. Domen överklagades i ersättningsdelen av SJ och M.A.G bestred ändringsyrkandet. I HovR hördes SJ på nytt. SJ redogjorde mer utförligt för omständigheterna vid spottningen. SJ spottades rakt i ansiktet på ett par decimeters avstånd. Det var en mycket stor spottloska. SJ tror att M.A.G samlat på sig saliv under en stund för att kunna åstadkomma en så stor spottloska. Spottet rann ner över ansiktet på SJ som inte var säker på om han fick spott i munnen men tyckte sig känna blodsmak. SJ kände till att M.A.G umgicks med missbrukare och kontaktade omgående sjukvården angående sin oro för hiv och hepatit.

När det gäller ersättning för kränkning gjorde HovR samma bedömning som TR och gav inget bifall till yrkandet om kränkingsersättning. HovR ansåg däremot att då spottet var blodblandat hade SJ tvingats utstå sådant psykiskt lidande under den vecka han väntat på sjukhusets provsvar att han har rätt till ersättning för sveda och värk. M.A.G dömdes att betala skadestånd om 500 kr för sveda och värk.

SJ överklagade på nytt och yrkade kränkingsersättning med 5000 kr. HD avgjorde målet i plenum. HD refererade till regeringens mening att den nya bestämmelsen i 2 kap. 3 § SkL inte innebar några egentliga nyheter utan var istället snarare ett förtydligande av vad som redan gällde. Ändringarna borde dock trots allt enligt regeringen ha möjliggjort en generösare bedömning gentemot brottsoffer i vissa fall, t.ex. personer i utsatta yrken som utsätts för ett särskilt förnedrande och kränkande angrepp. HD framhöll att lagutskottet i riksdagsbehandlingen av propositionen 2000/01:68 påpekade vikten av att vara försiktig vid användandet av uttalanden i förarbeten som innebär nyheter i sak, särskilt om det går stick i stäv med vägledande prejudikat från HD. Lagutskottet fann dock att förarbetsuttalandena i propositionen var förnuftiga till sitt innehåll och borde kunna vara till god vägledning vid tillämpningen av bestämmelserna i sin nya form.

HD hävdade att utgångspunkten i detta fall, huruvida SJ är berättigad kränkingsersättning, ligger i enlighet med den praxis som tidigare redovisats i 1994 och 1999 års rättsfall. Detta innebär att en polisman i tjänst måste vara beredd att mötas av vissa angrepp och därmed ha en större mental beredskap för detta än andra personer, vilket i sin tur innebär att ersättning inte kan utgå vid varje våldshandling eller ofredande. HD menade dock att mot bakgrund av den nya bestämmelsen i 2 kap. 3 § SkL, och förarbeten till denna, det numera finns en större möjlighet att göra generösare bedömningar när personer i utsatta yrken blivit angripna på ett särskilt förnedrande och kränkande sätt. Uttalandena i lagmotiven på denna punkt bör beaktas vid domstolarnas bedömning ansåg HD. HD menade att det var naturligt att de ändringar som gjorts i lagstiftningen innebär en viss förskjutning av praxis. Detta kan leda till att vissa angrepp som tidigare inte passerade gränsen för vad som är att betrakta som en allvarlig kränkning

numera hamnar ovanför denna gräns och därmed berättigar brottsoffret kränkningsersättning.

HD menade att det vid en bedömning av om kränkningsersättning skall utgå måste samtliga omständigheter runt den påstådda kränkningen beaktas och vägas in. Har en påstådd kränkning skett vid ett ingripande där polismannen brukat våld krävs en allvarligare kränkning än annars för att polismannen skall berättigas kränkningsersättning. Detta, påpekade HD, gäller särskilt om polismannen i sitt agerande varit provocerande eller på annat sätt framkallat den kränkning som åsyftas.

HD påpekade sedan att M.A.G i detta fall spottat SJ i ansiktet i omedelbart samband med SJ skulle föra in M.A.G i polisarresten. Det har dock inte visats tillade HD att SJ genomfört denna tjänstehandling på ett olämpligt sätt eller att SJ på annat sätt själv framkallat ofredandet. Denna handling, som bespottningen utförd av M.A.G innebär, får menade HD bedömas så som en i hög grad förnedrande och skymflig handling mot SJ. Handlingen får anses innebära en kränkning av så allvarligt slag som avses i 2 kap. 3 § SkL. Detta trots SJ:s utsatta yrke och den beredskap han förutsätts inneha mot diverse angrepp. SJ:s talan skulle därför bifallas.

6.2.2 Skiljaktig mening NJA 2005 s. 738

NJA 2005 s. 738 avgjordes som sagt i plenum med 15 justitieråd närvarande. Det var med någorlunda knapp marginal som majoriteten bröt den tidigare praxisen på området med nio röster i majoritet till kärandesidans favör mot minoritetens skiljaktiga mening om sex röster till förmån för svarandesidan.

Dissidenterna hänvisade till förarbetena och betonade att det för personer med riskutsatta yrken fortfarande krävs mer än normalt för att en allvarlig kränkning skall anses föreligga, detta dock med tillägget att det i prop. 2000/01:68 påpekas att detta synsätt inte får dras så långt att den personliga kränkningen hamnar i bakgrunden och att även riskutsatta yrkespersoner ofta bör kunna erhålla ersättning om de i tjänsten utsätts för en brottslig kränkning som är skymflig och direkt angriper den privata sfären. Detta exemplifieras med ett renodlat kränkande angrepp som att ha blivit spottad rakt i ansiktet. De skiljaktiga framhöll även att denna del i förarbetet skall möjliggöra en generösare bedömning gentemot personer i riskutsatta yrken att erhålla kränkningsersättning vid särskilt förnedrande kränkande angrepp.

I NJA 1999 s. 725 blev en polisman spottad rakt i ansiktet utan att berättigas kränkningsersättning. Detta prejudikat, menade de skiljaktiga, innebär inte att omständigheterna i ett fall där en polis blir spottad rakt i ansiktet aldrig skulle kunna vara sådana att kränkningsersättning kan utdömas. De skiljaktiga framhöll att om angreppet har en mer personlig karaktär samt angriper offrets privata integritet måste ersättning kunna utgå trots riskutsatt yrke. Dissidenterna hävdade dock att omständigheterna i ett enskilt fall ofta

torde vara sådana att allvarlig kränkning av privat sfär inte föreligger. När NJA 1999 s. 725 tolkas på detta sätt är det inte oförenligt med de ovan nämnda uttalandena i propositionen om utsatta yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning. Det kan inte, påpekade de skiljaktiga justitieråden, vara så att exemplet i propositionen om att en polis blir spottad rakt i ansiktet i samband med ett ingripande alltid skulle ge rätt till ersättning. Dels för att detta motsägs av att de uppenbara svårigheter som en sådan ordning skulle innebära inte belysts i propositionen. Dels för att den lagstiftningsteknik som använts i SkL går ut på att rätten till ersättning måste prövas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Dissidenterna menade att angreppet med bespottning i propositionen endast är ett *exempel* på omständigheter som kan medföra att en ersättningsberättigande kränkning föreligger så som skymflig och direkt angripande den privata sfären. Att propositionen anger att ersättning *ofta* bör kunna ges under dessa förhållanden begränsar också uttalandets räckvidd.

De skiljaktiga menade att utredningen ger att M.A.G spottade på SJ i samband med att denne omhändertog honom och förde honom till arresten. Det var SJ:s ingripande som föranledde detta ofredande. Vid en ingripandesituation av detta slag måste en polisman vara beredd att mötas av angrepp och ha en hög mental beredskap för det. Det kan, hävdade dissidenterna, med hänsyn till detta inte anses att det ofredande som SJ utsatts för under ingripandet utgjort en så allvarlig kränkning att SJ är berättigad kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § SkL.

Vid en närmare betraktelse av hur justitieråden har skiljt sig åt i detta fall, kan, enligt min uppfattning, sägas att den divergerande uppfattningen tycks handla om polismannens ingripande vid tillfället för kränkningen. Dissidenterna lägger en större vikt vid att det var SJ:s ingripande mot M.A.G som föranledde ofredandet. Den mentala beredskap som SJ tillbörligen försätter sig i vid ingripandet gör att kränkningen inte är att anse som allvarlig. Vidare ger dissidenterna möjligen sken av att anse att handlingen inte är riktad direkt mot den privata sfären utan eventuellt mer riktad mot yrkesrollen. I det följande skall denna, den yrkesmässiga toleranströskeln behandlas och särskådas djupare utifrån ett antal angreppspunkter.

6.3 Allvarlig kränkning i förhållande till yrkesriskens toleranströskel

6.3.1 Bedömningsgrunden

För att bedöma allvarligheten i en kränkning har ovan i avsnitt 5.2 redogjorts för den allmänna allvarlighetsprövning där ledning kan hämtas i 5 kap. 6 § SkL. Sett till helheten är dessa allmänna bedömningsgrunder knappast något för t.ex. en polis att anföra efter ett angrepp. Polisen utövar

samhällets legitima våldsmakt. Detta ger att beroendeställning eller särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet inte är särskilt signifikativt för polisens arbetssituation.¹⁹⁴

Flera av de försvårande omständigheter som exemplifieras i 5 kap. 6 § SkL kan givetvis förekomma gentemot yrkespersoner, så som särskilt för konfliktsituationer rustade poliser, och därigenom tillsammans generera en så allvarlig kränkning att ersättning bör utgå. I ett rättsfall från Hovrätten för övre Norrland¹⁹⁵ gav den samlade bilden av ett angrepp av en ensam gärningsman kränkingsersättning till fem polismän. Gärningsmannen blev överraskad av en polispatrull när denne i sin egen trappuppgång medelst en yxa försökt ta sig in i en lägenhet. När han blev varse polismännen sprang han in i sin angränsande lägenhet för att strax vara tillbaka med en gasoltub i ena handen och en tändsticka samt en tändsticksask i den andra. Mannen sprang fram till trapphusets entrédörr i glas, bakom vilken poliserna stod, och öppnade ventilen till gasoltuben, med ett kraftigt pysande som följd, samt hållandes en tändsticka och en ask på sådant sätt att det framstod för poliserna som att han skulle antända gasen.

HovR framhöll särskilt att hotet polismännen utsatts för var av ovanligt och hänsynslöst slag och kunde om det blivit allvar av hotet fått mycket allvarliga konsekvenser. Hotet upprepades ett flertal gånger, under förhållandevis lång tid och var ägnat att hos poliserna framkalla rädsla för liv eller hälsa. De två poliser som först kom till platsen hade ingen anledning att vänta sig att mötas av ett sådant allvarligt hot. Dessa omständigheter vägdes mot att poliserna vid flera skeden befunnit sig utanför huset, att de tre poliser som senare anlände till platsen visste vad för situation som väntade dem och måste därmed anses ha haft beredskap för detta samt att viss skyddsutrustning användes vid gripandet av gärningsmannen. Den samlade bedömningen av dessa omständigheter ansågs av HovR trots allt ge att samtliga poliser utsatts för hot som gått över gränsen för vad som kan vara godtagbart i denna specifika situation. Detta skall berättiga kränkingsersättning menade HovR.¹⁹⁶

En av de tre poliser som senare anlände till brottsplatsen yrkade ersättning från BrOM sedan gärningsmannen inte kunnat betala den kränkingsersättning som tillerkänts honom i HovR. BrOM underkände yrkandet. Polismannen kom till platsen i direkt syfte att ingripa mot gärningsmannen. Detta gör att han antas ha haft en förståelse av allvaret i situationen samt haft en ökad mental beredskap för denna. Objektivt sett hade därför ingen allvarlig kränkning skett vid en skadeståndsrättslig bedömning i beaktande av polismannens mentala beredskap menade BrOM.¹⁹⁷ Frågan är dock om inte de två poliser som först anlände till platsen hade haft god möjlighet att erhålla brottskadeersättning? Enligt min mening tyder BrOM:s bedömning på detta genom det tydliga påpekandet att

¹⁹⁴ Andersson, Håkan: Kränkingsersättning, 4.4.

¹⁹⁵ Dom 2004-02-05, T 124-02, Hovrätten för övre Norrland.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ BrOM:s beslut, dnr. 3268/05.

det var just den senare patrullens vetskap som gav dem den ökade mentala beredskapen. Det som blir tydligt i detta fall är därför även att överraskningsmomentet har en viktig betydelse för bedömningen.

Ett tecken på BrOM:s specialisering och schablonartade bedömningar är, enligt min mening, de tydliga och förutsebara förutsättningar som uppställs initialt i myndighetens domslut när det gäller kränkingsersättning till poliser. På detta kortfattade och sammanfattande sätt meddelar brottsoffernämnden den bedömningsgrund som aktualiseras på riskutsatta yrkespersoner i sin tillämpning av 2 kap. 3 § SkL: *”För att brottskadeersättning skall kunna lämnas krävs att den brottsliga handlingen har inneburit en allvarlig kränkning av den skadelidandes personliga integritet. När det gäller att bedöma om en polisman i tjänst har tillfogats en allvarlig kränkning måste beaktas att det ingår i polismannens arbetsuppgifter att ingripa mot besvärliga och våldsamma personer. En polis måste vara beredd på att mötas av visst våld, hot och ofredande samt ha en bättre mental beredskap inför detta än andra.”*¹⁹⁸ Härfter följer de avväganden nämnden särskilt beaktar i det enskilda fallet och huruvida en allvarlig kränkning av den personliga integriteten ligger för handen eller ej.

6.3.2 Arbetsuppgiften

Arbetsuppgiften eller den specifika arbetsituationen som yrkesmannen befinner sig i vid det aktuella angreppstillfället spelar en viktig roll när den angripande handlingens allvarlighetsgrad skall bedömas. Ett knytnävsslag i ansiktet på en polis är givetvis ett kränkande angrepp men beroende av den specifika arbetsuppgiftens karaktär kan denna misshandel komma att hamna över eller under gränsen för vad som är att betrakta som en allvarlig kränkning. Detta åskådliggörs i ett rättsfall från Hovrätten över Skåne och Blekinge.¹⁹⁹ En polisman fick här ett knytnävsslag i ansiktet i samband med ett ingripande mot en våldsam person. Gärningsmannen dömdes för våld mot tjänsteman och våldsamt motstånd. I TR tilldömdes polismannen kränkingsersättning med yrkade 5000 kr. TR ansåg att polismannen inte haft att räkna med att bli slagen i ansiktet och att angreppet därför var att betrakta som en allvarlig kränkning av den personliga integriteten, trots yrkesrisken. HovR kom dock till motsatt slutsats och inledde med att påminna om att en polisman i tjänst måste ha beredskap för att mötas av visst våld, och ha en större mental beredskap för detta än andra personer. Denna beredskap, ansåg HovR, måste vara högre för en polisman i begrepp att ingripa mot en våldsam och aggressiv person än för en polisman i ett annat yrkesmässigt läge. Gärningsmannen hade tydligt visat sin aggressivitet gentemot poliserna genom att vifta med knytnävarna mot dem. HovR ansåg att med hänsyn till den mentala beredskap polismannen i en sådan situation måste anses ha i samband med ingripandet, har det våld polismannen utsatts för, objektivt sett, inte inneburit en så allvarlig

¹⁹⁸ Se bl.a. BrOM:s beslut, dnr. 2365/06, dnr. 7708/06, dnr. 11908/05 samt dnr. 11697/05.

¹⁹⁹ Dom 2006-09-26, B 50-06, Hovrätten över Skåne och Blekinge.

kränkning att gärningsmannen skall utge kränkningersättning.²⁰⁰ HovR indikerade i detta fall, enligt min mening, tydligt att den specifika arbetsuppgiftens karaktär, i omedelbart samband med den kränkande handlingen, märkbart påverkar vilken nivå av beredskap som kan tillskrivas den enskilde polismannen. Detta påverkar i sin tur graden av allvarlighet i angreppet.

Flera likartade fall renderade på motsvarande vis ingen kränkningersättning av BrOM. En polisman blev i samband med ett gripande av en man slagen av honom i ansiktet med smärta och svullnad som följd. BrOM menade att våldet polismannen utsatts för, i beaktande av hans mentala beredskap, objektivt sett inte har inneburit en så allvarlig kränkning att ersättning kan lämnas.²⁰¹ Med samma motivering fick en kvinnlig polis som ingrep mot en aggressiv och våldsam kvinna ingen ersättning för ett slag som träffat munnen och därmed orsakat smärta och skada.²⁰² I ett annat fall ingrep en polisaspirant mot en stökig man och förde in honom i en polisbil. Gärningsmannen hamnade sparkandes och fäktandes med armarna på golvet. Polisaspiranten träffades då av en spark i bröstet och ett knytnävsslag mot sidan av ansiktet. Även detta kränkningersättningsyrkande avslogs av BrOM med motiveringen att: *”Det våld som polismannen utsatts för, har - med beaktande av hans mentala beredskap - objektivt sett inte inneburit en så allvarlig kränkning att ersättning för denna kan lämnas. Brottsoffermyndigheten avslår därför yrkandet.”*²⁰³

På motsvarande vis har BrOM beviljat brottsskadeersättning i ett ärende där polismannen blir angripen i en situation där hans beredskapsnivå sänkts. I detta fall hade en berusad man omhändertagits och förts med bil till stationen för tillnyktring. Under färden hade mannen uppträtt stökigt men polismannen hade lyckats få mannen att lugna ner sig. Avvisitationen gick lugnt till utan problem tills mannen, just som han skulle stiga in i arresten, plötsligt vände sig om och tilldelade polismannen ett knytnävsslag i ansiktet.

BrOM menade att mannen var lugn och medgörlig i den aktuella situationen. Polismannen har därför inte haft anledning att förvänta sig att utsättas för detta våld. Brottsskadeersättning utgick därför till polismannen för kränkning.²⁰⁴ Detta synsätt torde enligt min mening spåras även i hovrättsfallet T 3430-04. I detta fall hade två polismän i färd med att utföra ett rutinuppdrag ingen anledning att förbereda sig på att möta våld. En polispatrull hade kallats till platsen för att ingripa mot störande och allt för högt spelad musik. Gärningsmannen hade uppgett att han inte längre önskade leva varvid han öppnat ytterdörren till sin bostad med en kniv i varje hand i avsikt att därigenom bli skjuten av polisen. Det klagjordes att

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ BrOM:s beslut, dnr. 10130/05.

²⁰² BrOM:s beslut, dnr. 5342/05.

²⁰³ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 92. dnr.1891/05.

²⁰⁴ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, s. 96. dnr 9605/02.

mannen inte uttalat några hot eller gjort några utfall mot polismännen. Situationen ansågs trots detta så pass hotfull att mannen i TR dömdes för hot mot tjänsteman. Däremot bedömdes hotet inte så allvarligt att kränkingsersättning skulle utgå. HovR kom dock i denna senare fråga till motsatt beslut. Rutinuppdragets karaktär ansåg HovR innebära att poliserna inte kunde förvänta sig och förbereda sig att mötas av våld. Angreppet har kommit helt överraskande och varit av synnerligen allvarligt slag menade HovR. Våldet är av sådan art att de inte har haft anledning att räkna med och tåla detta trots det faktum att de är poliser.²⁰⁵

Dessa domar påvisar, enligt min mening, hur den specifika arbetsuppgiften påverkar bedömningen av yrkesriskens begränsande effekter på rätten till kränkingsersättning. Detta särskilt när det gäller vilken beredskap poliserna får antas ha haft vid kränkningstillfället. Den kedja av omständigheter som blir avgörande för ställningstagandet vill jag beskriva som att arbetsuppgiften påverkar beredskapen som i sin tur påverkar den restriktivitet som följer av yrkesrisken. Denna syn fastställs också i NJA 2005 s. 738. I domen uppmärksammas det omedelbara sambandet mellan polismannens specifika yrkesuppgift, att föra in gärningsmannen i arrestcellen, och det kränkande angreppet. Detta ingripande som innefattar både ett visst mått av handgripligt våld samt onekligen tvång innebär att en tröskeffekt inträder. HD menade trots detta att spottloskan är så förnedrande att kränkingsersättning skall utgå. De skiljaktiga justitieråden menade motsatsvis att den specifika arbetsuppgiften där fysiskt tvång används i detta fall försätter polismannen i en sådan beredskap att den kränkande spottloskan inte kan anses vara av tillräckligt allvarlig art. Oavsett vilken uppfattning de kommer fram till i slutändan framgår av domen att arbetsuppgiften i sig spelar en avgörande roll för bedömningen. Detta innebär att det inom varje riskutsatt yrke finns arbetsuppgifter innehållande riskmoment av skiftande dignitet. I vissa fall skulle en polisman bli överrumplad av ett främmande tilltag och i andra fall skulle samma tilltag anses vara väntat.

6.3.3 Provokation och medvetet risktagande

När det gäller provokation och medvetet risktagande för yrkespersoner är detta naturligt sammanflätat med arbetet och arbetsuppgiften som sådan. Några specifika spörsmål går dock ändå att urskilja från de andra kriterierna. Det avgörande för hur ett kränkande angrepp mot en yrkesperson skall bedömas är frågan om vad som bör uppfattas som personligt kränkande och vad som istället är uttryck för i någon mening förväntade reaktioner på yrkesutövningen i allmänhet?²⁰⁶ När en fråga om kränkingsersättning prövas skall samtliga omständigheter vid den påstådda kränkningen beaktas i en samlad bedömning.²⁰⁷ Huvudprincipen i detta avseende är dock, när den ifrågavarande kränkningen skett i anslutning till ett polisingripande där

²⁰⁵ Dom 2004-11-25, T 3430-04, Svea hovrätt.

²⁰⁶ Jfr Andersson, Håkan: Kränkingsersättning, 3.2.

²⁰⁷ Prop. 2000/01:68 s. 50.

en polisman brukat våld, att det krävs mer än annars för att kränkingsersättning skall berättigas polismannen.²⁰⁸ Alltså att kränkningen skall vara av allvarligare art än annars.

Angående omständigheter på skadelidandesidan är det intressant att belysa ett i mina ögon något märkligt argumenterande som efter NJA 2005 s 738 går att spåra i den efterföljande rättstillämpningen i underrätterna.²⁰⁹ Det handlar om att domstolen använder sig av konstaterandet att polismannen inte framkallat det våld denne utsatts för eller att denne inte uppträtt olämpligt i situationen som kringgärdar angreppet. Detta uttrycks av HD på följande vis: *"Är det fråga om en påstådd kränkning som skett i anslutning till ett polisgripande där en polisman tillgripit våld, måste krävas mer än annars för att kränkingsersättning skall tillerkännas polismannen. Det gäller i all synnerhet om polismannen genom sitt agerande provocerat till eller på annat sätt framkallat den påstådda kränkningen. I förevarande fall har M.A.G:s åtgärd att spotta S.J rakt i ansiktet haft ett omedelbart samband med att S.J. skulle föra in M.A.G i polisarresten. Det har emellertid inte visats att S.J fullgjort detta tjänsteåliggande på ett olämpligt sätt eller att han annars genom sitt agerande framkallat ofredandet."*²¹⁰

Detta sätt att ställa upp vad som talar *mot* kränkingsersättning för att sedan redogöra för vad som talar *för* ersättning är, enligt min mening, ett tydligt sätt att försöka klargöra hur domstolen resonerat sig fram till hur helhetsbedömningens vågskål väger över åt endera hållet. Men att använda sig av det faktum att en polis inte provocerat fram ett angrepp eller inte heller agerat på ett olämpligt sätt gentemot gärningsmannen som ett positivt argument till ersättning ställer jag mig frågande till. Att använda sig av en omvänd hänsyn i denna fråga dvs. att beakta eventuellt provocerande eller motsvarande klanderlikt beteende på minussidan finner jag mer lämpligt. Denna senare inställning till förhållandena på skadelidandesidan känns betydligt mer naturlig då utgångspunkter är att poliser agerar korrekt om inte något annat skulle framkomma.²¹¹

Detta torde alltså, enligt min åsikt, vara ett exempel på att det faktum att en polisman inte uppträtt olämpligt används som ett argument för kränkingsersättning. Frågan är därmed huruvida ett olämpligt uppträdande från en polisman sida är att betrakta som en omständighet som talar för att en kränkning mot densamme inte skulle vara att anse som tillräckligt allvarlig för att kränkingsersättning skall utgå? Detta torde vara överensstämmande med aktuell rättspraxis om omständigheter på skadelidandesidan. Jag ställer mig frågande till att avsaknaden av en omständighet som talar *mot* ersättning skall kunna användas som en omständighet som talar *för* samma ersättning, vilket möjligen skulle kunna bli resultatet av denna tolkning av HD:s resonemang.²¹²

²⁰⁸ NJA 2005 s. 738.

²⁰⁹ Dom 2006-03-06, T 1395-05, Svea hovrätt.

²¹⁰ Dom 2005-11-14, T 2609-03, Högsta domstolen, cit. s. 5.

²¹¹ Jfr Andersson, Håkan: Kränkingsersättning, 3.2.

²¹² Jfr ibid.

Enligt BrOM:s rättschef Per Rubing²¹³ gör BrOM inte en sådan analys av polisernas uppträdande och specifika ingripande på liknande vis som HD, enligt min mening, gör i NJA 2005 s. 738. BrOM:s rättstillämpning utgår istället från en presumtion att en utbildad polis vet vad han/hon gör och handlar korrekt. Rubing menar att det är en farlig väg att gå om det skulle utredas huruvida polisen provocerat fram angrepp eller ej. Polisen får anses utföra sitt arbete på vederbörligt sätt efter behov såvida det inte är tal om tjänstefel eller motsvarande.

6.3.4 Yrkessfär kontra privatsfär

Oberoende av en polismans beredskap inför att utsättas för kränkande angrepp från våldsamma personer menar HD att ersättning ändå ofta skall kunna utgå för denna yrkesgrupp i tjänsten om de utsätts för en brottslig kränkning som är skymflig och direkt angriper den privata sfären.²¹⁴ Frågan är härmed om denna formulering skulle kunna ge att det går att skilja på ett angrepp riktat mot den skadelidandes personliga sfär och dennes yrkesroll? Alltså att en kränkning riktas antingen mot privatsfären som kan kränkas eller mot yrkessfären som är beredd att tackla angrepp utan att kränkas personligen.²¹⁵

Jag har ovan resonerat angående kopplingen mellan arbetsuppgift och den kränkande handlingen. Innanför denna ram som styr yrkespersonens beredskap kan vi dock skilja mellan en personlig kränkning och ett angrepp mot en polis så som mot alla poliser. Det vill säga att den enskilde polismannen angrips så som en polis bland alla poliser inom kåren och det är själva gebitet polis som angrips snarare än människan innanför uniformen. Frågan är vidare när ett angrepp kan anses riktat mot privatsfär framför yrkessfär? Det är givetvis svårt att göra några tydliga gränslinjer men genom några exempel på angrepp som pekar i olika riktningar går det ändå att skapa sig en uppfattning om sambanden. Det borde till exempel kunna hävdas att allmänna standardiserade förolämpningar av i och för sig sexuell natur är mindre riktat mot den personliga sfären än medvetna angrepp med anspelning på sexuell läggning. Detta kan sägas vara kränkning av psykisk karaktär men även fysiska kränkningar torde kunna anses vara mer personligt inriktade. Detta kan innebära att det vid ett ingripandetillfälle torde kunna skiljas mellan ett yvigt och våldsamt fäktande med armar och ben så som mindre allvarligt än ett mindre hårdfört berörande av könsdelar så som betydligt mer kränkande av den privata sfären.²¹⁶ Detta resonemang kan appliceras på NJA 2005 s. 738 och på frågan varför just detta angrepp ansågs vara skymfligt och ett direkt angrepp på den privata sfären? Var det möjligt på detta vis HD resonerade när

²¹³ Detta stycke baseras, om inte annat redovisas, på ett samtal med Per Rubing, 2006-12-01.

²¹⁴ NJA 2005 s. 738.

²¹⁵ Andersson, Håkan: Kränkningersättning, 4.6.

²¹⁶ Jfr Andersson, Håkan: Kränkningersättning, 4.6.

spottloskan blev till en allvarlig kränkning? Det handlar om ett angrepp som för offret innebär direktkontakt med en kroppsvätska från gärningsmannen. Detta kan väl anses som betydligt mer intimt än knuffar och allmänna okvädningsord. Detta särskilt då saliven träffar ansiktet tillskillnad från den uniformerade bröstkorpen, eller för den delen de nakna händerna, som troligen inte kränker den privata sfären lika mycket.²¹⁷

I det ovan refererade hovrättsfallet B 50-06²¹⁸ har en polisman utsatts för ett knytnävsslag i ansiktet men inte erkänts kränkingsersättning. Förutom den tydliga kopplingen till arbetsuppgiften, menar jag att detta rättsfall också speglar ett tydligt exempel på skiljelinjen mellan yrkesfär och privatafär. Angreppet begås av en person som uppträder våldsamt. Det är troligt att gärningsmannen skulle attackera oavsett vem som ingripit mot honom. Knytnävsslaget är otvivelaktigt en kränkning men det är förmodligen riktat mot den som kommer i gärningsmannen väg snarare än riktat mot polismannens privata sfär.

I ett beslut från BrOM satt den skadelidande polismannen i baksätet på en polisbil tillsammans med en man som omhändertagits för berusning.²¹⁹ Mannen klagade under färden på att hans fot satt fast och försökte samtidigt armbåga sig ut genom sidorutan. Polismannen försökte då hindra detta beteende genom att trycka sin kropp mot honom. Mannen spottade då polismannen i ansiktet med en rejäl loska varav stora delar hamnade i polismannens mun. Mannen dömdes i TR till skadestånd för kränkning. BrOM menade att polismannen blivit bespottad i ett aktivt skede av ingripandet. Trots att bespottandet varit hänsynslöst och äckligt har det inte haft karaktären av ett kvalificerat angrepp mot polismannens privata sfär ansåg BrOM. Någon brottsskadeersättning för kränkning utgick därför ej.

I ett liknande beslut var det fråga om ett omhändertagande av en narkotikapåverkad pojke på en skola.²²⁰ Pojken var mycket aggressiv och lades därför ner på marken av fyra poliser. Liggandes på marken spottade han sedan en av polismännen i ansiktet flera gånger. BrOM hänvisade till att bespottandet skett under ett aktivt skede av ingripandet och att det inte haft karaktären av ett kvalificerat angrepp på polismannens privata sfär. Ofredandet ansågs i detta fall därför inte värre än vad polismannen haft anledning att räkna med. Detta skulle eventuellt, enligt min mening, kunna vara ett exempel på en situation där ynglingen som fasthålls av fyra poliser på marken inte kan göra mycket annat än att spotta som motstånd. Detta torde alltså tala för att angreppen är riktade mindre mot den enskilde polismannens privata sfär än mot yrkesrollen i allmänhet.²²¹ Exempelen ovan visar enligt min mening på hur arbetsuppgiften i form av ett aktivt ingripande medelst våld aktiverar en högre toleranströskel. Denna gräns

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Dom 2006-09-26, B 50-06, Hovrätten över Skåne och Blekinge. Se även ovan avsnitt 6.3.2.

²¹⁹ BrOM:s beslut, dnr. 321/06.

²²⁰ BrOM:s beslut, dnr. 11908/05.

²²¹ Se nedan avsnitt 7.1.1.

passeras sedan inte genom angreppet på polismännen. Gärningen anses nämligen inte vara ett kvalificerat angrepp på deras privata sfärer och det finns därför inget skäl att bryta huvudregelns restriktivitet.

I ett beslut från BrOM år 2006 tangeras denna diskussion men med motsatt resultat.²²² En polisman och dennes kollega transporterade en kvinna till stationen i en polisbil. Polismannen satt i baksätet bredvid kvinnan som blev alltmer aggressiv. Kvinnan hotade att ta reda på var polismannen bodde med innebörden att hon skulle skada eller döda honom. Hon sade sig även bära på hepatit C och spottade honom därefter i ansiktet och ögat. Kvinnan dömdes i TR att utge skadestånd om 5000 kr för kränkning. Även BrOM bedömde händelsen så som en allvarlig kränkning berättigande ersättning. BrOM påpekade att hoten och bespottningen skett i ett relativt aktivt skede av ingripandet mot kvinnan. De uttalanden kvinnan gjorde får ändå angreppet att framstå som personligt riktat mot polismannen som även haft anledning att anta att hon var smittbärare menade BrOM. Detta i kombination med att saliv träffade ögat innebar, ansåg BrOM, att brottsligheten passerat vad en polisman måste anses ha beredskap för. Polismannen har därför utsatts för en så allvarlig kränkning att ersättning skall utgå.

Här syns det mig tydligt hur hoten så som de uttalats, att hon skall söka upp polismannen i hemmet, haft en riktat personlig prägel. Genom att sedan addera utsagan att hon bär på hepatitsmitta följt av att hennes saliv kommer i kontakt med slemhinnorna i ögat, förstärks det kränkande angreppets riktning direkt mot polismannens privata sfär. Detta väger därför upp omständigheten att det trots allt var i fråga om en ingripandesituation. Vidare kan det faktum att den som spottar någon i ansiktet faktiskt bär på en smitta, ensamt innebära att angreppet anses vara så hänsynslöst och inriktat mot polismannens privata sfär att ersättning utgår, vilket var fallet i ett beslut från BrOM.²²³

Ett mer direkt angrepp på en polis personliga integritet synliggörs genom ett ärende från BrOM där en polis blivit tillsänd ett personligt adresserat brev på hennes arbetsplats. I den handskrivna texten stod att brevskrivaren skulle ha ihjäl den kvinnliga polisen och att någon blivit anlitaad att döda henne. BrOM gav henne brottsskadeersättning för den allvarliga kränkning hotet inneburit.²²⁴ Någon vidare motivering ges inte i beslutet men här har hoten inte inträffat i samband med någon specifik arbetsuppgift utan är enligt min mening klart riktade mot polisens privata sfär varför ersättning utgår.

²²² BrOM:s beslut, dnr. 2365/2006.

²²³ BrOM:s beslut, dnr. 11697/05.

²²⁴ BrOM:s beslut, dnr. 6511/05.

7 Analys

7.1 Rekvisiten och de yrkesrättsliga dimensionerna

Hur definieras riskutsatta yrkens högre toleranströskel?

Den viktigaste betydelsen som yrkesriskperspektivet bär med sig till hur en kränkning skall bedömas är i första hand den restriktiva hållning som begränsar rätten till kränkingsersättning.²²⁵ Personer i riskutsatta yrken måste vara beredda att mötas med visst våld och ha en större mental beredskap för detta än andra.²²⁶ Restriktiviteten innebär en undre gräns som måste passeras då kränkingsersättning inte kan utgå vid varje våldshandling. Denna under gräns är alltså kopplad till den mentala beredskap yrkespersonerna innehar inför att mötas av kränkningar.²²⁷ Beredskapen varierar i sin tur med den specifika arbetsuppgift yrkespersonen utför i samband med ett kränkande angrepp och påverkar på så vis den tröskeleffekt som reglerar gränsen för när en kränkning anses vara ersättningsbar.²²⁸ I anslutning till detta skall sedan bedömas hur arbetsuppgiften utförs enligt principerna om provokation eller medvetet risktagande på skadelidandesidan. Sist men inte minst spelar värderingen av den skadegörande handlingen in. Detta får en avgörande betydelse dels beroende på att gärningsmannens skuld kan inverka på kränkningens allvarlighetsbedömning och dels beroende på den skadegörande handlingens riktning. Den sistnämnda i bemärkelse av huruvida den bedöms angripa yrkesrollen eller yrkesutövarens privata sfär.

Bedömningen av huruvida en kränkning är tillräckligt allvarlig för att ge kränkingsersättning till en person i riskutsatt yrke är således inte helt okomplicerad. Enligt 2 kap. 3 § SkL gäller precis som enligt alla rättsregler där avgörandet ligger i en samlad bedömning av alla relevanta omständigheter en svårighet i både skapa en förutsägbar och därigenom rättssäker praxis samt att samtidigt behålla den fingertoppskänsla helhetssynen avser att främja. Det är i konflikten mellan förutsägbarhet och den situationsanpassade flexibiliteten i domstolarnas helhetssyn som det i någon mening råder ett motsatsförhållande mellan rättsäkerhet och effektivitet. Trots denna generella svårighet, för bestämmelser av detta slag där skönsmässiga helhetsbedömningar skall utföras, kan vissa slutsatser ändå dras av den ständigt växande rättsbildningen i praxis.

²²⁵ Prop. 2000/01:68 s. 50 samt NJA 1994 s. 395.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Se avsnitt 6.2 ovan angående huvudregelns restriktivitet.

²²⁸ Se avsnitt 6.3.2 ovan angående arbetsuppgiftens betydelse.

I avsnitt 6.3.3 refererar jag till en hovrättsdom²²⁹ där fem poliser tilldömdes kränkingsersättning efter att en man hotat dem med en gasoltub och tändstickor. Tre av dessa fem poliser tillkallades till brottsplatsen just för att ingripa mot en man som hotade två av deras kollegor med gasol. Den beredskap som dessa tre hade i form av sin vetskap om situationens allvar konstaterades av HovR men de tre poliserna ansågs trots detta berättigade till kränkingsersättning.²³⁰ Frågan jag ställer mig är hur någon kan anses få sin personliga integritet kränkt genom att ingripa mot ett på förhand känt scenario? Allvarlighetsgraden i kränkningen gentemot kollegorna var känd redan när polismännen anlände. Detta verkar, enligt min mening, orimligt. BrOM underkände också som ovan nämnts ett ersättningsyrkande från en av de tre poliserna.²³¹ Detta visar, anser jag, svårigheterna med att bedöma kränkingsersättning och yrkesrisk. Särskilt för underrätterna är därför BrOM:s omfattande praxis i dessa fall med många och tydliga referat av stort värde. Detta fall visar också med tydlighet på ett av de allra viktigaste elementen i att avgränsa yrkesriskens högre toleranströskel nämligen beredskapen och hur denna påverkas av vetskap och moment av överraskning.

7.1.1 Den skadegörande handlingens karaktär

I förarbetena till den nya bestämmelsen 2 kap. 3 § SkL redogjorde regeringen för NJA 1999 s. 725 och tillade därefter att personer i riskutsatta yrken, trots sin större beredskap, ofta borde kunna erhålla ersättning då de i tjänsten utsatts för en brottslig kränkning som var skymflig och direkt angrep den privata sfären.²³² För att bedöma om en kränkning direkt angriper den privata sfären är det intressant att studera den skadegörande handlingens karaktär och riktning.

Att med avsikt spotta någon i ansiktet torde allmänt sett vara att betrakta som en allvarlig kränkning av någons personliga integritet. Avsikten torde inte kunna vara annan än att förnedra den bespottade. Därtill skall också beaktas att saliv är en kroppsvätska som kan innehålla HIV-virus eller andra sjukdomar. Detta kan orsaka oro och rädsla för smitta. Av denna anledning kan en spottloska vara en allvarligare kränkning än sparkar och slag.²³³

En intressant gränsdragning uppkommer i det fall en persons rörelsefrihet är begränsad. Låt oss säga att en person är försatt i handfängsel samt placerad mellan två polismän i baksätet på en polisbil. Utrymmet att protestera och bråka är därmed märkbart begränsat. Detta ger, förutom rent verbala protester, inte många andra alternativ än att spotta och fräsa för den som är frustrerad över att ha utsatts för våld eller tvång. En spottloska i detta fall kan därför, enligt min mening, lika gärna hänföras till något av ett bråkande

²²⁹ Dom 2004-02-05, T 124-02, Hovrätten för övre Norrland.

²³⁰ BrOM kom dock fram till ett motsatt beslut, dnr. 3268/05.

²³¹ Se avsnitt 6.3.1.

²³² Prop. 2000/01:68 s. 50.

²³³ Rikspolisens yttrande till HD I NJA 1999 s. 725.

och rumsterande i protest mot polisen i allmänhet snarare än till ett angrepp riktat mot den personliga sfären hos den enskilde polismannen.

Det är intressant hur smittspridning genom saliv tycks vara en försvårande omständighet i rättstillämpningen. Rikspolisstyrelsen hävdar att en spottloska kan vara en allvarligare kränkning än exempelvis ett slag eller en spark i ansiktet.²³⁴ Personligen skulle jag välja att istället för att jämföra om det ena är allvarligare än det andra, diskutera den kränkande handlingens riktning. Går det möjligen att utifrån omständigheterna i det enskilda fallet avgöra en spottloskas avsikt och mål? Råkar den vara det mest förnedrande redskapet i gärningsmannens arsenal i syfte att på så sätt fira triumfer genom att tränga förbi yrkesrelationens opersonliga yta? I sådana fall torde det vara ett klart fall av skymfligt beteende som direkt angriper den privata sfären. Eller är spottandet och fräsandet endast del i ett frustrerat känslouttryck mot tvångsmedel där inte många andra möjligheter att protestera står till buds? I detta fall är det, ensamt, rimligen inget angrepp som skulle vara att anse som en allvarlig kränkning av en polismans personliga integritet. I NJA 2005 s. 738 framkommer i HovR uppgifter som tyder på att gärningsmannen ”samlat” på sig saliv i munhålan för att bringa extra förtret till den skadelidande. Detta är dock inget som nämns i HD. Frågan är om inte omständigheter av detta slag kan vara av betydelse för dessa svårbedömda gränsfall och då i synnerhet för att avgöra den skadegörande handlingens karaktär och huruvida den direkt angripit den skadelidandes privata sfär?

Enligt min uppfattning har handlingens riktning så som ett direkt angrepp av en riskutsatt yrkesinnehavares privata sfär inte så mycket att göra med att det skulle vara allvarligare i sig än ett annat angrepp som träffar yrkesrollen. Istället utgörs den allvarligare konsekvensen av det personligt riktade angreppet, att det attackerar en del av yrkesinnehavaren där den mentala beredskapen gentemot kränkningar inte är lika omfattande.

7.1.2 Gärningsmannens skuld

Angående gärningsmannens skuld, som tidigare nämnts i avsnitt 5.2, har detta diskuterats i doktrinen och påvisar enligt min personliga uppfattning ett exempel på hur kränkingsersättningen på kort tid tydligt har utvecklats. De i avsnittet 5.2 ovan nämnda meningarna angående hur gärningsmannens skuld påverkar ”lidandet” i 1 kap. 3 § SkL innan 2001 års lagändring, motsvarande ”den skada kränkningen innebär” i numera lydande 2 kap. 3 § SkL kan främst härledas från uppfattningar av Erland Conradi²³⁵ och Edvard Nilsson^{236 237}. Dessa uttrycker den relativt samstämmiga åsikten att det är den reparativa funktionen av kränkingsersättningen som skall stå i förgrunden. Detta innebär enligt dem att det är viktigt att inte låta preventiva hänsyn inverka för mycket på ersättningsbeloppet, detta då en för stor vikt

²³⁴ Rikspolisens yttrande till HD I NJA 1999 s. 725.

²³⁵ Erland Conradi är före detta justitieråd.

²³⁶ Edvard Nilsson var justitieråd.

²³⁷ SOU 1992:84 s. 234.

vid gärningsmannens skuld trissar upp ersättningen under täckmantel av ”upprättelsesträvanden” men är istället ett sätt att tillfredställa primitiva instinkter, som den skadelidandes hämndbegär.²³⁸ Bland annat kritiserar Conradi och Nilsson ett uppmärksammat våldtäktsmål²³⁹, där domstolen utdömde ett högt skadestånd med hänsyn till att lidandet åsamkats genom brottslig gärning av synnerligen svår beskaffenhet. Här utgick det större skadeståndet i form av ersättning för sveda och värk. Men då skall beaktas att någon egentlig möjlighet för en kvinna som blivit våldtagen att få kränkingsersättning inte fanns vid denna tid. Ersättning kunde i detta avseende utgå endast för brott mot frihet och ära och gav därmed inget skydd mot förnedrande eller skändlig behandling som exempelvis en våldtäkt. Detta torde, enligt min mening, vara den huvudsakliga anledningen till varför domstolen i någon mening utvidgade den dåvarande skadeståndsrätten i form av sveda och värk på ett sätt som idag istället ersätts genom kränkingsersättning i 2 kap. 3 § SkL.

Conradi och Nilsson menar att det är mycket viktigt att det är graden av lidande som skall avgöra ersättningens storlek och inte graden av skuld hos skadevållaren, såvida inte lidandet har påverkats därav. Conradi uttrycker det som att det är viktigt att inte ersättning ges i andra fall än när det är *visat* att brottet medfört ett *extra* lidande utöver vad som normalt ingår i sveda och värk.²⁴⁰ Detta kan enligt min mening ställas i kontrast till vad som idag är syftet med kränkingsersättningen. Det vill säga att reparativt ersätta den skadelidande för de känslor av rädsla, förnedring och skam som följer av en kränkning. Kränkingsersättningen kan sägas syfta till att kompensera den skadelidande för de negativa upplevelser som orsakats av skadevållarens beteende.²⁴¹ Det syns mig med denna grund tydligt hur gärningen och gärningsmannens skuld i högsta grad påverkar graden av kränkning och därigenom också ersättningens storlek. Detta företas då av reparativ hänsyn och inte på grund av den befarade risken med preventiva skadestånd eller rena uttryck för hämnd.

Jag anser alltså att det, med dagens syn på kränkingsersättningen, spelar en avgörande roll hur gärningsmannens skuld påverkar ersättningen i det avseende att angreppets allvarlighetsgrad direkt påverkas av angreppets riktning som i sin tur direkt påverkas av gärningsmannens skuld. Mitt intryck är att detta är en punkt som underdrivs en aning i förarbetet till 2001 års lagändring där det påpekas hur gärningsmannens skuld endast skall beaktas i den mån det kan anses att graden av kränkningen påverkats härav. Min mening är att gärningsmannens skuld ständigt måste anses påverka hur allvarlig en kränkning är. Detta är särskilt påtagligt vid bedömningen av den för riskutsatta personers större möjlighet till ersättning när angreppet är skymfligt och direkt angriper den personliga sfären. Frågan jag ställer mig är vad som påverkar ett direkt angrepp på den personliga sfären mer än gärningsmannens skuld? Det är ju som ovan ofta påvisat de särskilt

²³⁸ Conradi, Erland: SvJT 1987 s. 416 f. samt Nilsson, Edvard; NJMF 1990 s. 125.

²³⁹ NJA 1962 s. 458.

²⁴⁰ Conradi, Erland: SvJT 1987 s. 417.

²⁴¹ Jfr Radetzki, Marcus: Praktisk skadeståndsbedömning, s. 59.

utstuderade angreppen som ger de skymfligaste kränkningarna och den specifika hänsynslösheten som gör att angreppen anses riktade just mot den privata sfären. Min mening är alltså att gärningsmannens skuld eventuellt har en något större betydelse i dessa fall än vad som exempelvis uttrycks i förarbetena till SkL:s nuvarande utformning.²⁴²

7.1.3 Provokation på skadelidandesidan

När det gäller den i avsnitt 6.3.6 redovisade skillnaden mellan hur de allmänna domstolarna och BrOM bedömer faktorer som exempelvis provokation på skadelidandesidan vill jag framföra en reflektion. Förklaringen till denna skillnad kan, enligt min mening, möjligen hänföras till olika uppfattningar hos myndigheterna om i vilken utsträckning poliser skall ha möjlighet att erhålla kränkingsersättning. Jag tycker mig i rättspraxis ana en större vilja hos BrOM att vara restriktiv till polisens ersättningsanspråk än de allmänna domstolarna.²⁴³ Denna skillnad skulle även kunna ge en förklaring till varför bedömningen av hur en polismans eventuellt provocerande uppträdande skiljer sig åt. I HD talas om att göra en bedömning som följer polisens handlingsmönster i det enskilda fallet och dra slutsatser av det. Hos BrOM presumeras att polisen handlar korrekt och efter behov om inte det finns skäl att tala om tjänstefel. BrOM går alltså enligt min uppfattning inte in lika detaljerat i hur polisen, i det enskilda fallet, har agerat, men kompenserar detta genom att vara mer restriktiv angående vad som gentemot en polis är att anse som en allvarlig kränkning. HD är dock eventuellt mer generös med möjligheten att nå upp till nivån för när en kränkning är att anse som allvarlig men granskar däremot närmare huruvida polisen inte på något vis agerat på sådant sätt att kränkningströskeln bör höjas.

Detta är en hypotes som, om den stämmer, inte vore helt tillfredställande då BrOM:s praxis borde följa de bedömningsmodeller som HD använder sig av. Däremot anser jag att BrOM:s syn på denna fråga ter sig enklare att verkställa och betydligt mer rättssäker då förutsebarheten torde vara större med detta mer schabloniserade bedömningssätt. Det kan tilläggas att BrOM:s rättschefs personliga uppfattning är att den brottsskadeersättning som exempelvis poliser ansöker om för kränkning istället borde ersättas av någon typ av försäkring hos arbetsgivaren.²⁴⁴ Denna åsikt speglar eventuellt, enligt min mening, det faktum att BrOM har en begränsad budget att disponera. Om polisens skador på grund av kränkningar enligt 2 kap. 3 § SkL täcktes av en försäkring i de fall ersättning som tillerkänts dem i allmän domstol inte kunnat erhållas av gärningsmannen, skulle BrOM få mer resurser över till andra brottsoffer.

²⁴² Jfr prop. 2000/01:68 s. 52.

²⁴³ Jfr exempelvis dom 2004-02-05 T 124-02, Hovrätten för övre Norrland med BrOM:s beslut, dnr. 3268/05. Se även BrOM:s beslut, dnr. 10130/05, dnr. 5342/05, dnr. 1569/04.

²⁴⁴ Samtal med Per Rubing, 2006-12-01.

I avsnitt 6.2 refereras BrOM:s bedömningsgrund som en kortfattad beskrivning av gällande rätt på området som sedan appliceras på omständigheterna i det aktuella fallet. När sedan brottsoffernämnden²⁴⁵ inriktar sig på en viss typ av likartade mål vid ett och samma tillfälle ger detta förfarande ett mycket intressant resultat. Detta ger, enligt min mening, en unik överblick där samband och skillnader tydligt kan studeras på ett sätt som inte är möjligt ute i landets allmänna domstolar där förfarandet är ett annat.

7.2 Kommentarer och slutsatser

Hur har möjligheten för personer i riskutsatta yrken att erhålla kränkingsersättning förändrats genom domen i NJA 2005 s. 738?

I spottrelaterade mål gör BrOM detta tillägg till sina grundläggande överväganden, i form av en restriktiv hållning gentemot kränkingsersättningar till riskutsatta yrkespersoner. ”I rättspraxis har man mot denna bakgrund varit obenägen att tillerkänna polismän kränkingsersättning i situationer som den nu aktuella (jfr Högsta domstolens avgörande i rättsfallet NJA 1999 s. 725). Högsta domstolen har emellertid i ett senare pleniavgörande (dom den 14 november 2005 i mål T 2609-03) uttalat att en viss förskjutning av praxis bör ske, så att vissa angrepp som tidigare kan sägas ha legat strax under gränsen för kränkingsersättning numera kan berättiga till sådan ersättning. Samtidigt har domstolen sagt att samtliga omständigheter vid den påstådda kränkningen måste vägas in och en samlad bedömning ske. När det är fråga om en påstådd kränkning som skett i anslutning till ett polisingripande där en polisman har tillgripit våld måste det enligt domstolen krävas mer än annars för att kränkingsersättning skall tillerkännas polismannen.”²⁴⁶ Här preciserar BrOM hur NJA 2005 s. 738 särskilt poängterar arbetsuppgiftens karaktär som en avgörande faktor för att bedöma kränkningars allvarlighetsgrad.

BrOM redovisar här hur de tillämpar HD:s vägledande dom på området. Genom att med denna motivering som utgångspunkt sedan redogöra för omständigheterna samt beslutet i det enskilda fallet menar jag att BrOM bidrar med ett nyttigt material, lämpligt för underrätterna att studera.

Angående NJA 2005 s. 738 och den utförligt redovisade ståndpunkten från justitieråden av avvikande uppfattning finner jag dissidenternas uppfattning slående överensstämmande med BrOM:s praxis. Jag kan inte undgå känslan av att de skiljaktigas resonemang på så vis fått ett större genomslag i praktiken än majoritetens. Vid en närmare betraktelse av de spottrelaterade beslut som bland annat redogörs för i avsnitt 6.3.4, är det min uppfattning att dessa avgöranden stämmer bättre in på den hållning som presenteras i de

²⁴⁵ Se angående brottsoffernämnden närmare i avsnitt 4.1.

²⁴⁶ BrOM:s beslut, dnr 7708/06, cit. s. 2.

skiljaktigas utsaga i NJA 2005 s. 738 än majoritetens domslut. Jag vill framhålla att BrOM:s avgöranden på intet vis är oförenliga med majoritetens domslut, men det sätt på vilket BrOM bedömer ingripandens aktiva skede finner jag närmast identiskt med dissidenternas sätt att resonera.

Det går enligt min mening inte att bortse från det faktum att det i förarbetena beskrivna exemplet, om hur en spottloska rakt i ansiktet är ett särskilt skymfligt angrepp riktat mot den privata sfären, kan ha haft en relativt stor betydelse för domslutet. Utan att göra någon vidare analys av vad ett exempel i en proposition har för rättskällevärde känns det som att det i detta fall haft stort inflytande över domslutet.²⁴⁷ Det framgår av domen att gärningsmannen var våldsam och att bespottningen skedde i samband med att polismannen griper tag i honom och att ingripandet därför är inne i ett i högsta grad aktivt skede. Det är min uppfattning att detta ärende förmodligen inte renderat kränkingsersättning om det kommit från en underrätt till BrOM. Frågan är nu vilken betydelse BrOM:s praxis, som enligt mitt tycke bättre korresponderar med de skiljaktigas uppfattning i domen, i framtiden får för betydelse för de allmänna domstolarnas rättstillämpning.

Det synes mig fortfarande vara problematiskt att närmare precisera för rättsläget gällande personer i riskutsatta yrkens möjlighet att erhålla kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § SkL. Visserligen ger NJA 2005 s. 738 upphov till ett flertal intressanta frågor som indikerar möjligheter till ett tydligare ramverk för hur bedömningen av kränkningar gentemot individer i dessa yrkesgrupper skall utföras samt var gränserna skall dras. Sammanfattningsvis ger dock inte domen några specifika riktmärken annat än vad gäller just ”spottande rakt i ansiktet”. Enligt min mening kvarstår den rättspraxis där huvudregeln är att kränkingsersättning till riskutsatta yrkespersoner endast utgår vid grövre våldsbrott likt den praxis som fastslogs i NJA 1994 s. 395. Vad som däremot genom NJA 2005 s. 738 konkretiseras är att undantag från denna huvudprincip bör göras när ett angrepp är skymfligt och direkt angriper den privata sfären.²⁴⁸ HD uttrycker också i domen, i linje med de principer som framfördes i prop. 2000/01:68, att möjligheten att erhålla kränkingsersättning ökat trots yrkesrisk i de fall där angreppet tydligt riktats mot den skadelidandes personliga integritet. Kraven för vad som är en ersättningsgrundande kränkning har alltså sänkts i detta specifika avseende.

Min uppfattning är att den förändring som kan urskiljas inte generellt sänker nivån för hur allvarlig en kränkning skall vara för att berättiga till ersättning. Utgångspunkten gällande yrkesrisk kvarstår.²⁴⁹ Fall av ofredande, ringa misshandel eller misshandel av normalgraden ger inte någon kränkingsersättning i normalfallet. Det krävs grövre kränkningar för att

²⁴⁷ Se vidare angående exemplet i motivuttalandets betydelse i Kleineman, Jan: Skadeståndsrättens tillväxt, SvJT 2003 s. 319, s. 328 samt Andersson, Håkan: Kränkingsersättning, 5.

²⁴⁸ Med hänvisning till motivuttalande i prop. 2000/01:68 s. 50.

²⁴⁹ NJA 1994 s. 395.

bryta igenom den restriktivitet som följer av yrkesrollen. Kränkningen skall alltså för att berättiga ersättning, till skillnad från ett ”allmänt” riktat våld mot till exempel en polisman såsom en lagens förlängda arm, vara skymflig och direkt angripa den privata sfären och därigenom allvarligt kränka en människas personliga integritet. Med denna nivåförskjutning tydliggörs följaktligen ett undantag gentemot den restriktivitet som yrkesaspekten medför.

I motivuttalanden och rättspraxis har det enligt min mening skapats en möjlighet för exempelvis poliser att få ersättning när ett angrepp genomträngt det som skulle kunna kallas den yrkesmässiga beredskapens rustning. Min sammanfattade slutsats synes bli att när angreppet tagit sig förbi yrkesrollens skydd av förberedelser, utbildning och mentalt försvar, blottas den enskilda människan med en kränkbar personlighet där under. Poliser har alltså fortsättningsvis lika svårt att erhålla ersättning för angrepp som i och för sig kan vara våldsamma allvarliga kränkningar,²⁵⁰ men med ett undantag när det gäller skymfliga angrepp som direkt angriper den privata sfären.²⁵¹ Detta torde enligt min mening följa av att mot dessa mer personligt riktade kränkningar inte finns ett yrkesrelaterat skydd på samma sätt som mot ett visserligen grövre men mindre personligt riktat våld.²⁵² Det förefaller troligt att den mentala beredskap som ingår i yrkesarbetet inte på samma vis höjer toleranströskeln vid direkta angrepp mot den privata sfären.

Något som jag därför i detta avseende finner mycket intressant är det tidigare refererade fallet B 3123-05²⁵³. I fråga om huruvida en skymflig beröring var att anse så som en allvarlig kränkning gjordes en direkt hänvisning till NJA 2005 s. 738. I båda dessa fall är det fråga om kränkningar som visserligen per definition är allvarliga men rimligen är att hänföra till den lindrigare typen av ersättningsberättigande kränkningar. I båda fallen är kränkningarna följder av ofredanden. Båda renderade 5000 kr i ersättning, vilket kan sägas vara en vedertagen miniminivå²⁵⁴ i och med BrOM:s praxis.

I ett fall nära den undre gränsen för vad som är att betrakta som en allvarlig kränkning mellan två civila hänvisar HovR till ett fall, där en polisman och därigenom riskutsatt yrkesperson är den skadelidande. Även i NJA 2005 s. 738 gäller frågan ett angrepp mycket nära denna undre gräns för vad som är att betrakta som en allvarlig kränkning. Detta beror, enligt min tolkning av saken förmodligen på det tydliga uttalandet i NJA 2005 s. 738 till förmån för skyddet av en persons privata sfär. Genom den skymfliga beröringen av en persons ansikte med en hand som uppenbart precis varit i kontakt med dennes kön angriper gärningsmannen direkt den skadelidandes personliga sfär. Tydliga beröringspunkter mellan dessa fall tycks mig på detta sätt

²⁵⁰ Se exempelvis ovan refererade dom B 50-06, Hovrätten över Skåne och Blekinge, i avsnitt 6.3.2.

²⁵¹ NJA 2005 s. 738 samt prop. 2000/01:68 s. 50.

²⁵² Se avsnitt 6.3.4.

²⁵³ Dom 2006-06-14, B 3123-05, Hovrätten över Skåne och Blekinge. Se avsnitt 5.2.3.

²⁵⁴ Se avsnitt 5.2.

kunna urskiljas. Jag anser att detta ger en indikation på att när det gäller isolerade angrepp riktade direkt mot den personliga sfären har den tidigare begränsningen gentemot riskutsatta yrkespersoner i denna del jämkats ner avsevärt. Om inte till en idag helt jämbördig nivå med andra som inte omfattas av yrkesriskens högre toleranströskel, så i vart fall på god väg att så göra.

Frågan är om kränkingsersättningen för personer med yrkesrisk genom denna något större möjlighet till kompensation innebär att dessa, i de fall där angreppet riktats mot privatsfär, har likvärdiga möjligheter till kompensation som andra rättssubjekt? Min uppfattning är att det vore ett rimligt antagande att utvecklingen pekar i den riktningen.

Det är eventuellt vanskligt att idag hävda att detta undantag, från den generellt sett högre toleranströskeln, är av sådan omfattning att det i de fall där ett angrepp objektivt sett kan bestämmas vara riktat direkt mot den privata sfären skulle berättiga ersättning, på lika villkor som för andra. Detta vore dock, enligt min mening, det enklaste sättet att skapa en förutsebar nivå. I förarbetena talas om att "*ersättning ofta bör kunna ges*"²⁵⁵ i dessa fall. Är det rimligt att i så fall tala om en ytterligare nivå som skulle ligga mellan den högre generella tröskeln för angrepp mot riskutsatta yrkesgrupper och nivån som innebär en allvarlig kränkning enligt 2 kap. 3 § SkL? Jag ställer mig tveksam till en sådan ordning. Det är hur som helst med stort intresse jag kommer att följa den fortsatta utvecklingen av kränkingsersättningen i förhållande till yrkesrisk.

²⁵⁵ Prop. 2000/01:68 s. 50.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Kommittébetänkanden

- SOU 1992:84 Ersättning för kränkning genom brott.
- SOU 1995:33 Ersättning för ideell skada vid personskada.

Propositioner

- Prop. 1972:5 Förslag till skadeståndslag mm.
- Prop. 1977/78:126 Om ersättning för brottsskador.
- Prop. 1998/99:41 Ändringar i Brottskadelagen.
- Prop. 2000/01:68 Ersättning för Ideell skada.

Övrigt

Brottsoffermyndighetens referatsamling 2006, Åströms Tryckeri AB, 2006, Umeå

Litteratur

Bengtsson, Bertil; Strömbeck, Erland: Skadeståndslagen – en kommentar. 2:a reviderade upplagan, Norstedts Juridik, 2006, Stockholm. (Citerad Skadeståndslagen).

Hellner, Jan; Radetzki, Marcus: Skadeståndsrätt, 7:e omarbetade upplagan, Norstedts Juridik, 2006, Stockholm. (Citerad Skadeståndsrätt).

Melin, Stefan: Juridikens begrepp, 2:a uppl., Iustus Förlag AB, Uppsala 2002.

Radetzki, Marcus: Praktisk skadeståndsbedömning, Studentlitteratur, 2005, Lund.

Strahl, Ivar: Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland, del II, Isaac Marcus boktryckeri-aktiebolag, 1934, Stockholm.

Artiklar

Andersson, Håkan: Kränkingsersättning – spott och spe för yrkespersoner, Pointlex, 2005-12-21. (Citerad Kränkingsersättning). http://www.pointlex.se.ludwig.lub.lu.se/pub/standard.asp?art_id=97961&iM=3

Andersson, Håkan: Schablonersättningar - objektiviserade bedömningsgrunder samt kraven på underlag för individualiserade avvikelser, Pointlex, 2006-01-24. (Citerad Schablonersättningar). http://www.pointlex.se.ludwig.lub.lu.se/pub/standard.asp?art_id=99749&iM=3

Andersson, Håkan: Europakonventionen som parallell respektive fristående skadestandsgrund, Pointlex, 2005-06-21. http://www.pointlex.se.ludwig.lub.lu.se/pub/standard.asp?art_id=118573&iM=3&markera=Europakonventionen

Conradi, Erland: Preventionen i ersättningsrätten, SvJT 1987 s. 415-417.

Kleineman, Jan: Skadestandsrättens tillväxt, SvJT 2003 s. 319.

Lambertz, Göran: De allmännas skadestandsansvar i framtiden – trender och utvecklingsmöjligheter, JT 2004/05 s. 17.

Mannelqvist, Ruth: Brottsoffers möjlighet till upprättelse och kompensation vid kränkning, JT 2005/06 s. 790-808.

Mannelqvist, Ruth: Ersättningar till brottsoffer – samverkan eller kollision?, SvJT 2006 s. 379-396.

Nilsson, Edvard: Ideell skada – ersättningsrätt och ersättningsnivå, NJM, Nordiska juristmötet i Reykjavik, 1990, del I, s. 105.

Nordensson, Ulf K: Ersättning för ideell skada vid misshandel – orsaksfrågor mm, JT 1990/91 s. 89-96.

Rubing, Per: Kränkingsersättningens utveckling under åren 1992-2002, NFT nr 4, 2004, s. 367-370.

Övrigt

Brottsoffermyndighetens nyhetsbrev, nummer 1, 2002.

Brottsoffermyndighetens nyhetsbrev, nummer 2, 2006.

Nationalencyklopedins ordbok, Nationalencyklopedin 2007, <http://www.nationalencyklopedin.se>, 2007-04-26.

Pointlex, <http://www.pointlex.se>, 2007-06-12.

Intervju med Per Rubing, brottsskadechef vid Brottsoffermyndigheten,
2006-12-07.

Rättsfallsförteckning

HD

NJA 1936 s. 207
NJA 1971 s. 78
NJA 1962 s. 458
NJA 1989 s. 374
NJA 1990 s. 186
NJA 1990 s. 231
NJA 1991 s. 83
NJA 1991 s. 766
NJA 1992 s. 740
NJA 1994 s. 395
NJA 1995 s. 661
NJA 1997 s. 315
NJA 1997 s. 572
NJA 1997 s. 723
NJA 1999 s. 441
NJA 1999 s. 725
NJA 2005 s. 462
NJA 2005 s. 738

Hovrätterna

RH 1989:52
RH 1994:137
RH 1995:151
RH 2001:40

Hovrätten för västra Sverige

Mål nr. B 3570-04

Hovrätten för övre Norrland

Mål nr. T 124-02

Hovrätten över Skåne och Blekinge

Mål nr. T 264-05
Mål nr. B 3123-05
Mål nr. B 50-06
Mål nr. B 492-06

Svea hovrätt

Mål nr. T 3430-04

Mål nr. T 1395-05

Mål nr. T 2198-05

Tingsrätt

Malmö tingsrätt

Mål nr. B 6640-05

Brottsoffermyndighetens avgöranden

Dnr. 9605/02

Dnr. 1569/04

Dnr. 1891/05

Dnr. 2346/05

Dnr. 3268/05

Dnr. 5342/05

Dnr. 6511/05

Dnr. 10130/05

Dnr. 11010/05

Dnr. 11908/05

Dnr. 11697/05

Dnr. 321/06

Dnr. 2365/06

Dnr. 7708/06